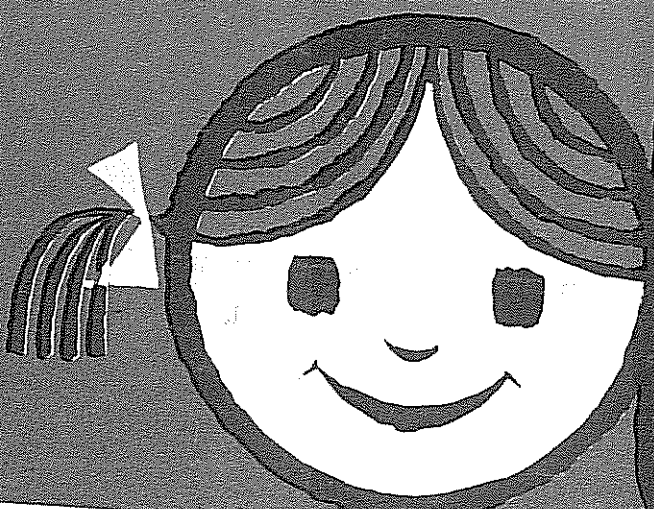

הדפוס
ע"ש ד"ר
ירושלים

ספר המחשבות הטובות

חג-חג

שמעית
(לי)

כסלו תשמ"ב — דצמבר 1981

היה

עיון ומחקר

דמות המתבגר בספרותנו לנוער*

מאת גרשון ברגסון

מהו קנה המידה להתבגרות?
יכולים אנו ללכת בדרך הקלה ולומר:
דמות המתבגר תוגדר או תתואר על-סמך בגירה פיסיוולוגית.
זוהי תקופה קצרה יחסית, שבה הבת, בגיל 12 בערך, מתבגרת עם הופעת הווסת,
והבן, בגיל 13, מתבגר בהגיעו ליכולת הפרייה.
אך כל אנשי החינוך יודעים כי הגדרה כזאת פשטנית מדי.
כולנו יודעים שאין בגרות האדם מתאפיינת על-פי גיל ובשלות פיסיוולוגית. יש
סימני התבגרות נוספים ואלה אינם תואמים את הגיל הכרונולוגי. יכול הצעיר
להגיע לבגירה מינית ולא להגיע לבגרות מבחינות אחרות — מנטלית, רגשית, חבר-
רתית. ההתבגרות היא תהליך ממושך יותר, מהלך חיים שבין הילדות לבין בגרות.
וכך מתאר את המתבגר עמרי ב"יומן נעורים" (85)**.

"אתה מבוגר באמת לא רק כשהאברים שלך השלימו את התפתחותם, לא רק כשהגוף
שלך הפך מגוף של ילד לגוף של מבוגר אלא גם כשהנפש שלך בגרה, כשאתה מסוגל
לעצור בעצמך, לשלוט ברצון ובדחפים שלך, כשאתה יכול לחשוב בהגיון לבחון, לשקול
ולהבין מה באמת טוב ומה רע לך ולזולתך, כשאתה מסוגל להתגבר על הרצון לעשות
כל מה שמתחשק לך, כשאתה יודע שלא הכל מגיע לך רק בגלל שאתה רוצה".

לפיכך אטען כי מוטב להניח להגדרה המתבססת על סימנים חיצוניים, פיסיוולו-
גיים, ולראות את המתבגר על פי קווי-אופי המתארים את התנהגותו. מכיוון שתהליך
הלימודים התיכוניים נמשך עד גיל 18, נציין את תקופת ההתבגרות הממושכת

* קטעים מתוך הרצאה ביום עיון שהוקדש לנושא זה.
** המספר בסוגריים מציין את העמוד בספר.

המערכת: גרשון ברגסון (עורך), ד"ר אוריאל אופק (יועץ מדעי), חוה ויזל,
ד"ר אסתר טרסי, ענת בן-ישי

ק"ו/1
87
חבר
תשלום
1.0

כל הזכויות שמורות

בהוצאת משרד החינוך והתרבות, המדור לספרות ילדים, ירושלים, דוד המלך 18.

ISSN 0334 — 276 X

דפוס רפאל חיים הכהן בע"מ, ירושלים

חופפת תקופה זאת. ממילא נתרכז בקבוצת המתבגרים השייכים לנוער לומד. נת-
בונן במתבגר, כפי שהוא מתואר בספרות וכפי שהוא משתקף בה.
נחפש את הכשרים השכליים שלו, נחפש את ההתעניינות שלו בתחומים שונים,
היש לו עמדות מסויימות לגבי החברה? היש משהו משותף ביכולת ההסתגלות
האישית שלו לסביבה? מה היכולת של ההסתגלות הריגושית? האם ההתעניינות
בלימודים נובעת מרצונו החופשי? מהם האידיאלים של המתבגר אם ישנם? האם
קווים אלה משותפים ואופייניים לקבוצה זאת או שונים הם מנער לנער, ואז לא
נמצא תיאור של דמות המתבגר אלא של **דמויות המתבגרים**.

לכשנתבונן בדמות, כפי שהיא משתקפת בספרות, נמצא, שהמתבגרים חיים במתח
שנים רבות. זוהי סידרה של משברים. המשבר גורם למתיחות מסיבות שונות.
אחת הסיבות למתיחות היא ללא ספק הבשלות הגופנית והשינויים החיצוניים,
אולי אצל נערות מוקדם יותר מאשר אצל נערים.

המתח הזה בא לידי ביטוי, למשל, בהתפתחות החזה אצל הילדות, או אז מתחיל-
לים הבנים בדברי הקנטה ומסתקרנים, והבנות בחלקן מתביישות ובחלקן מתגאות
בעמקי הלב. סימני בגירה גורמים לעתים למתיחות, והיא מעוררת עניין בהערכת
"האני" ומכאן, לעתים, שרשרת של משברים נוספים; משבר במשפחה ומשבר ביח-
סים הבינמיניים.

ידועים לנו קווים אחרים המאפיינים את המתבגר כגון חוסר יציבות, לבטים,
חיטוטים: האם פועל אני כאות כמו שאחרים פועלים או שמא אני חריג? צעדי
הראשונים באהבה נורמליים או סוטים? את מי אוהב אני באמת את זאת או
אחרת? כמה זמן צריך לאהוב את האחת ומה רע אם אפסיק עם זאת "ואתחיל"
עם אחרת. שאלות אלה נשאלות על-ידי שני המינים.

חוסר היציבות מתבטא גם בתחום הרעות והידידות החדמינית ולא דווקא ביח-
מינית, אם כי ביחסים החדמיניים, נדמה שהיציבות חזקה יותר.
אנחנו נמצא בספרות תיאורים של צעירים מתבגרים המתרחקים ממשפחותיהם
מסיבות שונות, ומגלים מריינות.

ואנחנו נמצא שונות רבה בין קבוצה לקבוצה, בין יחיד ליחיד באותה קבוצה.
השונות תתבטא באורח-חיים, בלבוש, בתגובות לנעשה בסביבה, וכמובן בתחומים
שונים שכליים, רגשיים וחברתיים.
אסקור ואזכיר ספרים שבהם נמצא הרבה מן הפרובלימטיקה של דמות המתבגר.
אני אזכיר את הספרים רק בשמותיהם, נתונים ביבליוגרפיים מדוייקים נפרסם
בכתב.

מן הראוי לציין כי אף-על-פי שהספרים הופיעו ברובם בעשור האחרון, התקופה
שבה הדמות משתקפת איננה התקופה של עשור זה דווקא וגם לא קרוב לו. אנחנו
מוצאים את דמות המתבגר המשתקפת בספרות ומשתרעת על פני תקופה של
חמישים שנה, החל משנות השלושים ועד ימינו. הסופרים רואים את המתבגר ראייה

רטרוספקטיבית. יש לשער שלא מעט מן החוויות שחוו הסופרים בעת התרחשותם
של האירועים התאפסו, חלקן נופו ברבות הימים, עברו את כור ההיתוך של הזמן,
והסופר מעלה על הכתב את הדברים שנחרתו עמוק בלבו והוא נושאם עד היום
הזה, עם התוספות הספרותיות כפי שנוהג כל סופר.

מובן מאליו כי הסופרים מתרכזים בנושאים שונים, בתקופות שונות ומתמקדים
בתחומים שונים מתחומי ההתבגרות. הסופר מתייחס למתבגר כפרט ואין מתפקידו
לשקף תכונות קבוצתיות. כך, למשל, דנה אסתר שטרייט-וורצל בספרה 'אורי' בתקר-
פה שלפני קום המדינה וב"אליפים" שלה דנה היא בתקופה שלאחר המלחמה,
ובמיוחד בנושאים הקשורים בחיי פנימייה. אגב, אין לנו הרבה ספרים הדנים בחיי
פנימייה, ודאי לא ספרים טובים, והמוסד הפנימייתי הרי הוא ודאי רקע מצויין
לתאר את דמות המתבגר החי חיים עצמאיים, ללא ביקורת מתמדת של הוריו וגם
העין הפקוחה של מדריך מבוגר, מועטת.

ילדה היא דמות מרכזית בספרה של נעמי ווישניצר ב"ילדה שגדלה". ודומה לה
ילדה במרכז בספר "פרס ראשון" של בתיה ברון; גם נורית זרחי מתמקדת בילדה
בספרה "אם את לא יכולה לדבר יפה תשתקי".

ישראל לרמן, דבורה עומר, נתן יונתן, אהרן מגד, מתמקדים בתקופה של טרום
המדינה. בני מיטיב מביא אותנו לצרפת וסמי מיכאל — לעירק. גם הרקע חברתי
מגוון — אנו מוצאים את המתבגרים בעיר ובמושבה, עמי גדליה ועמוס בר משלבים
בספריהם את המוטיב של הנגדה בין סביבה לסביבה, ועמי גדליה מוסיפה גם מוטיב
על רקע יחסים בין נער יהודי ונערה נוצרייה.

בשלות גופנית

הבעיה של בשלות גופנית, והמשבר הכרוך במראה החיצוני של הנערה בא לידי ביטוי
בספרה של בתיה ברון, פרס ראשון.

לפנינו נערה בגיל ההתבגרות, בעלת מום, צולעת. העובדה הזאת גורמת לנערה
משבר. יש בה, נערה זאת, צדדים חיוביים רבים אחרים — היא כשרונית ביותר
בציור, אבל מפאת המום היא נמצאת בקונפליקט עצמי, היא איננה מעזה לצאת
ללוח; אינה מעזה לשבת על ספסל קיצוני שמא מישוהו יבחין ברגלה הקצרה.

"העדפתי להתחבא מאחורי השולחן בכיתה כשרגלי השמאלית מוסתרת היטב". היא אינה
יוצאת עם חבריה לחצר בהפסקות. היא נמצאת במתח מתמיד עד אשר מגיע הפרס
שמביא לה פיצוי על ליקוי בתחום אחר. קבלת הפרס משכנעת אותה כי אכן האדם
ואישיותו אינם נמדדים רק לפי הצורה החיצונית; רק אז חל שינוי בנערה והיא
מתבגרת.

הבעיה של הנערה והחיצוני בא לידי ביטוי גם בספר 'פיקי זה אני', אומר הנער:

"רויסל גבוהה, יפה ומושכת. כשעמדתי לידה, הייתי חייב להרים את עיני ואין זו הרגשה
נעימה לנער בגילי. נתנאל היה היחיד שכתפיו נגעו בכתפיה. סיפרתי לאמי שאני צועק

לידה, אמא הסבירה שהבנות מתפתחות מהר יותר מהבנים, אבל הן חדלות לגדול בהן והבנים משיגים אותן בקלות (250)."

זהו וידוי של נער אשר קשריו עם ההורים טובים והם עומדים לו, לפחות האם, בצר לו. הנזמך מציק לו והוא זקוק לדברי הרגעה. בשיחה עם האם הוא מפנה תשומת לב לצה החיצוני של הנערה רוטל, שהוא בניגוד למצבו הוא: היא גבוהה וזה חשוב ליופיה ולכן מושכת.

מהי המשיכה? כיצד יבואו לידי ביטוי היחסים ביניהם בגין המשיכה, נראה בהמשך הדברים.

על כנפי הדמיון

נפוצה הדעה כי בגיל ההתבגרות מתרחקים הצעירים מעולם הדמיוני ומתקרבים אל המציאות, "הם עומדים בשתי הרגלים על קרקע מוצקה"; בגיל ההתבגרות גובר חוש הביקורת, הצעיר מתקרב לריאליה ולספרות העוסקת במדע מדוייק: טבע טכניקה, המצאות, גילויים טכנולוגיים, הוא מעשי יותר ודוחה את האגדה והדמיון. ב"יומן נעורים" מצאתי פן אחר של מתבגר:

"ידי חובקת את כתפיה ואני מספר לה אגדה, שאותה אני מחבר באותו רגע, אגדה על שד נורא שחי בראש ההר שמולנו והנסיכה היפה שנשבתה. לא, אני לא חושב שזה ילדותי לספר אגדות... האגדות פשוט צוות ועולות... וחברתי לעתים שעונה על ברכיי מקשיבה, מחייכת ונושקת לי כשאני מסיים. תמורת גמול זה כדאי לספר עוד ועוד. (יומן נעורים) (94)."

גם המתבגרים יודעים כי מצפים מהם שיתייחסו בשלילה לאגדה, שהיא ילדותית. אך נעים להיווכח שהם לא זנחו את האגדה והיא שובה את לבם וכדאי "לספרה עוד ועוד".

אידיאלים

מי שמסוגל להינתק מהמציאות היומיומית — מסוגל גם להיתפס לאידיאלים. הכוונה לאידיאלים הקשורים בכלל, ולא להקשורים בפרט. יש בין המתבגרים הרבה פטריטיים, הם שייכים לתנועות-נוער, מטיילים בארץ כי מחבבים אותה, קשורים אליה, מעסיקה אותם ההשתייכות לעם היהודי, עתידו, הירידה מן הארץ מטרידה את מנוחתם. הם נתפסים בלהט לטיס, כי הרי זה חוד הזרוע המגינה על הארץ, על כל אלה תמצא הרבה בספרים, אך אני אתעכב על אידיאלים של הפרט.

המתבגרים נושאים עיניהם לעתיד, יש בלבבותיהם אידיאלים. הם מוכנים להקרב רבה למען הזולת, הם רואים לנגד עיניהם דמויות נערצות שכדאי לחקותם וללכת בעקבותיהם, להיות כמוהם:

"לא אינני רוצה להיות נושא מכתבים, הרבה יותר נעים לגדל פרחים בשדות ובחממות כמו שעושה חיים שלנו.

עוד יותר מעניין לבנות ספינות גדולות במיבדק או מטוסים בתעשייה אווירית. הלואי שאצליח להתקבל לאחת העבודות האלה. ובעצם למה לא אם אלמד מה שאני רוצה". (פיקי 268).

עד כאן לגבי העתיד הקרוב, אך יש גם חלום לעתיד הרחוק:

- "על מה אתה חושב שאלתי.
- חושב אני איזה מין איש אהיה אני.
- ותישא אישה? אמרתי.
- כן אמר דורון, אני חושב שכן, יום אחד.
- וילדים יהיו לך? שאלתי.
- שלושה — אמר דורון — עם שיער מתולתל.
- הו, אמרתי חרישית, ואני אינני יודעת כלל כיצד ייראו ילדי ואם אנשא לאיש.
- דורון צחק בקול רם: בוודאי שתינשאי, צריכים שיהיו אבות ואמהות חדשים כי צריכים שיבואו תינוקות, זהו הסדר, כן?" (על החוף, אסתר קל, סיפורי סוף עשרה, 173).

הצעיר מקבל את עול "הסדר", אינו מערער עליו. הוא במידת מה קונפורמיסט, האידיאלים קשורים במסורת ובסדר שנקבע על-ידי החברה.

לימודים

הלימודים הם חלק מן האידיאלים. המתבגרים, בישראל, גם בתקופה שלפני קום המדינה וגם לאחריה, מתמקדים במוסדות לימוד. נראה לי כי אלה הם מרכז עולמם. יש פעילות בתנועות נוער, יש פעילות של חבורות, אך המפגש המרכזי הוא בבית הספר ומה שמסביב לו, להוציא את הנוער המנוכר, הנושר, וזה אינו תופס מקום מכובד בספרים שאני מזכיר.

"ועכשיו אני יוצאת מהמוסד אל התיכון מובלעת טובה גם היא — ואני התלמידה הגאה ביותר בעולם, אשמור על זכות הלימודים שלי כעל בבת עיני", אומרת חיח'לה, הגיבורה של נעמי וישניצר ב"ילדה שגדלה", (29).

ועל אורי הנער המרדן אומר המספר היודע הכל:

"אכן המחשבה על המשך לימודים קסמה לו, פתאום גילה כי הלימודים מרחיבים את הדעת. הצלחה בחינות וקבלת ציון טוב מביאים שמחה וסיפוק... הכחין מאז השתפר בלימודיו עלה ערכו בעיני חבריו" (אורי 57).

שני הקטעים מבליטים את היחס החיובי ללימודים. זוהי זכות, ההצלחה הנמדדת

בציונים גורמת שמחה וסיפוק, הנורמה של לימודים עדיין מקובלת וההצלחה בהם מעלה את ערכו של הצעיר בחברה. ולא זו בלבד:
הלימודים בעבר השאירו רישומיהם העזים בנשמות הצעירים. זעקות הנביאים, או שיר מרשים נחרתים בזכרונותיהם והם נושאים בחובם את הרעיונות שהוחדרו בהם בילדותם.

אבות ובנים

ועל-אף הקונפורמיות יש פריצות בה, כגון ביחסי אבות ובנים. המתרחקות הנגרמות עקב ההתמודדות בין שני הכוחות מביאה למרינונות והדבר ידוע. הילגרד הפסיכולוג הידוע אומר:

"ככל שהבית ליברלי כלפי המתבגר — הוא יציב יותר, ככל שנמשכת הביקורת של ההורים כאילו ממשיך להיות ילד — האיזון הנפשי מתערער".

הנושא מעסיק רבים מבין הסופרים שהזכרתי. זהו מאבק שבין אלה שרוצים להכתיב, לכוון, ההורים, לבין אלה השואפים לעצמאות, להיות בלתי-תלויים — המתבגרים. יש שמתגאים בהוריהם, ויש שמתביישים בהם מסיבות אלה או אחרות. אבל יש רגעים בחייהם של המתבגרים שהגעגועים לבית חזקים וההרגשה של המשך הילדות נוסכת בטחון.

"אתה יכול להבליג על דמעות בין זרים, אבל לא על יד אבא-אמא. אפילו אתה נער מגודל, במחיצתם של אבא ואמא לעולם אתה נשאר ילד קטן" (אורי 19).

הערגה לבית לעולם אינה חדלה לפעום בלב הצעירים:
אלה שנותרו ללא בית מתגעגעים אליו. ואלה עם בית בורחים הימנו.

"פתאום יש לי מן הרגשה שאני כמו ילדים אחרים. אני שייך עכשיו לאיזה מקום. יש לי בית, משפחה כמו לכל הילדים. אולי אפילו יותר מאשר להם. יש לי משפחה גדולה עם הרבה אחים ואחיות. זה יותר מאשר לאחרים נכון? אלה יש להם אבא ואמא ואח אחד או שניים עכשיו אני כבר לא כל-כך מקנא בילדים ההם של אבא ואמא. כן רובי, גם אני מרגיש ככה בדיוק (מעבר לכביש 238).

דחפים

כמו אצל ילדים, כך גם אצל המתבגרים, אנו עדים לפעילות מעניינת ששמות רבים לה: "סחיבה", "לקיחה", ואקרא לה בשם המפורש — גניבה, רבים גונבים: בולים, עטים ודברי ערך אחרים — וחרבה גניבת-הזדע. זוהי כמעט נורמה מקובלת, ומותר לשקר להורים, למורים ולחברים; לפחות לא לגלות את האמת.

הגניבה אינה תמיד מתוכננת מראש אלא מתבצעת מתוך דחף רגעי ואין היכולת הנפשית לעמוד בלחץ הפיתוי שבאותו רגע.
אצל ילדים אנחנו יודעים היטב שזה כך. הרי בסיפור הידוע "האולר" של הגניבה היא מחמת שאיפה להשיג בדרך זאת את הילד להשיג בדרך אחרת. ובסיפור "עכן אשר בורשה", של פרישמן, גונב הילד את האפיקומן מעל הקיר כאשר הוא נדחף ע"י יצר הרעב. ויש גניבות של קופות קק"ל שעליה מספר נתן יונתן בתקופה שקק"ל היתה ערך המחנכים.

לרמן מספר על גניבה שבאה לספק צרכים מיידיים, כדי להגיע לסיפוק של יוקרה. כך למשל מתאר הוא תחרות של שתי קבוצות ילדים על מדורת ל"ג בעומר. כאשר התברר שקבוצה אחת ליקטה כבר את כל העצים שהיו בחצרות ו"הקרוב" אבוד, הורידה הקבוצה השנייה בית-שמוש מאחת החצרות כדי להגיע למדורה גדולה יותר ולזכות בתחרות.

לא היה זה אלא שיקול רגעי כדי להשיג יותר קרשים. אצל מעוז חביב גונבים טרקטור, ויש סיפורים על גניבת מטוסים. במקרה זה הגניבה מקורה בסקרנות וגם רצון של המתבגרים להעמיד את עצמם במבחן: היוכלו למשימה, היתגברו על מכשולים, הישיגו את שנראה בלתי ניתן להשיג?
בסיפור של צביה שלום "היו לו אופני מרוץ" אנחנו קוראים על בני טובים שגנבו.

— "אולי עשה את אשר עשה כדי להדאיג את הוריו."
— ההורים לא דאגו לו במיוחד...
— אני חושבת שהבנתי, הוא רצה לעשות משהו שיאלץ את הוריו להקדיש לו מזמנם וממחשבתם." — הסיבה לגניבה שונה, היא באה משום שהתעוררה בגונב ערגה לבית, לחיבה. אך בין כך ובין כך אנו מוצאים את הגניבה מכשיר להשיג את שלא השיג בדרך אחרת.

הלשנה, אנחנו מוצאים את המתבגר **מלשין**. ההלשנה מופיעה בספרים הרבה לכאורה זה דבר חמור מאד והסביבה רואה את התופעה בעין רעה ומוקיעה אותה. "המלשינים נחשבים לבוגדים וכאן העונשים המוטלים על הבוגדים חמורים מאד" (אורי 34). ולא אלה הן הנורמות בחברה הסגורה כפי שהדבר מופיע בספרה של שטרייט וורצל 'אורי'. אבל כל מי שמוקיע את ההלשנה, נתפס בעצמו בהלשנה קלה או חמורה, אלא אם כן הוא בעל אופי חזק ומסוגל לעמוד נגד הפיתוי.

קנאה

המתבגרים מקנאים איש ברעהו ואשה ברעותה. העילה לקנאה שונה:
לעתים מפאת ההצלחה בלימודים, ציונים גבוהים "שלא בצדק", לפעמים מפאת היחס האוהד שזוכה בו הצעיר מצד המורה או מבוגר, לפעמים בגין השלטון — מי יהיה מלך או מלכת הכיתה או החבורה.

'שלוש מלכות בלתי מוכתרות יש לנו בכיתה ואני מקנאה בכלן חוה מלכה לעצמה, גם אם לא יהיה במי לשלוט תהיה מלכה. רננה בלונדינית, מתחפבת, פנים של מלאך, מעתיקה שיעורים. מלכה אמיתית רקלינה, קצוצת שיער, חידה בעיני; עגלגלה, שמנה, אינה מתביישת לחשוף רגליה השמנות, מחליפה בולים עם היתסנים מ"ד" (ילדה שגדלה 48).

ולעתים קרובות הקנאה היא על רקע של אהבה וחזיון:

"חתול שחור" עבר ביני ובין עדנה. כל זה במפתיע בצורת תלמיד חדש שהגיע לכיתה ושמו נתנאל. כל הבנות שולחות אליו עיניים, הבחנתי בזה מיד, אבל החלטתי לנהוג כאילו לא קרה כלום. רק מוחי התחדד והתחלתי ממש להפתיע את המורה סגולה בתשובתי (לרעה). עדנה התחילה להתרשל בלימודיה. בהפסקות התרוצצה כמו שד. ידעתי שנתנאל ילך שבי אחריה, חכם גדול איננו. אבל האם צריך להיות חכם כדי לזכות באהדתה של נערה פראית, אדומת שיער?
גם אני אינני בין החכמים הגדולים, אבל נתנאל לא מגיע לקרסולי.
היא הפריעה לי להתרכז, היתה מסובבת כל רגע את ראשה כדי לזרוק חיוך מקסים לאותו נתנאל היושב שלושה ספסלים מאחוריינו. לבסוף ביקשתי מהמורה שתואיל להעביר אותי למקום אחר (פיקי זה אני 240).

נקמה

סיבות שונות לשאיפת נקם. אחת מהן היא הקנאה. כאשר מקנאים רוצים להינקם בזה אשר גרם את הסבל ואי הנוחות. זוהי שאיפה חזקה "אני אנקום בהם, עדיין אינני יודע איך, אבל אנקום, אתה תראה" (אליפים 24).

"נדרתי נדר לא לסלוח להם לעולם", זוהי נקמתה של ילדה ב"ילדה שגדלה".

"לעולם, לעולם לא אסלח", אומרת הנערה בספרה של רבקה קרן "למי למי למי".

הנקמה מופיעה על רקע של אכזבה באהבה, תחרות בין מאהבים או "בגידה".

"הייתי טרף לקנאה חסרת אונים, מתאוה למצוא את בני בליה של ירח... ולהכותו עד בכי, עד אפיסת כוחות".

בדיתי נקמות אין ספור והייתי נרדם עייף ושבע נדודי-שינה על אפר נקמותי" (ועוד סיפורים 120).
ויש נקמות מעשי קונדס, "נקמוניות קטנות יותר", כגון לשים מלח בתה במקום סוכר, או העלמת מחברות מתלמידים כדי שיינזפו ע"י המורה.
ויש תכנון מרחיק לכת "אני אהרוג אותך, אני אקח סכין ואהרוג אותך" (135 אליפים).

על-פי הרוב השאיפה לנקמה מתבטאת במשאלה, בשאיפה ואין הדבר בא לידי מעשה.

קנאה מובילה לשנאה

אנחנו מוצאים בספרים הרבה תיאורים של רגש השנאה המפעם בליבותיהם של המתבגרים.

לדוגמה אביא מתוך "כלבת הרש" של דבורה עומר (בתוך כולם בסנדלים).
"תראו אותי, אני שונאת אותך בדם!
כמה שאני לא סובלת אותך.

כולנו כל בני כיתה ח' בקיבוץ "דקלים" שבעמק, היינו מאוחדים בשנאה כלפיו, כלפי אורי. הוא עצבן אותנו, לא יכולנו לסבול אותו בשום אופן.

מדוע?

האמת שאיני יודעת. מוזר. באמת שלא היה בכך שום דבר מוצדק או הגיוני.

מאומה, לא רק היום, לאחר שעברו שנים ואני בגרתי, אני חושבת כך...

אורי לא היה ילד רע, להיפך.

אולי היה הטוב מכולנו. תמיד מוכן להגיש עזרה, אפילו אם לא ביקשת... בכל

הלב... ברצון עז... הוא היה גם תלמיד מצוין... למרות היותו ילד עולה.

למד את השפה במהירות, השתלט על כל החומר, היה חרוץ, שקדן, מסור, ער,

מתעניין בכל. כל המעלות היו בו בעצם.

אה, תחשבו, עכשיו זה כבר מובן מאלינו. ובאמת מי יכול לסבול אחד שכזה.

תולעת ספרים. חנפן — לא, דקדקן — כן, חם ופתוח לכל אחד, אפילו ספורטאי

מצויין, לא היו בו בכלל חסרונות.

אולי זה מה שהרגיז אותנו. הוא היה מעצבן אותנו בשלמות שבו".

אין הקטע מצריך פירושים. אך אדגיש עניין אחד:

המתבגר מפחד מפני השלמות, נרתע מפניה, הוא מופחד מפני שהדבר מעל

לכוחותיו.

המפחיד הוא מפני שאי אפשר להגיע אליה. רק האחד, אורי זה, הילד העולה,

המצטיין בכשרונותיו הרבגוניים, הוא מסוגל להגיע לשלמות. אך אלה שאינם יכולים

להשתוות אליו מחפשים מפלט מן התחרות הזאת ללא סיכוי הצלחה, והמפלט —

שנאה.

בטחון-עצמי מופרז או עולם של ספקות

לכאורה המתבגר הוא בעל בטחון עצמי, אינו מקשיב לעצותיהם של מבוגרים —

הורים מורים; הוא יודע טוב יותר, הוא בטוח בהחלטותיו והן נחרצות.

אך אין הדבר כך. הוא נמצא בעולם של ספקות, לבטים, הוא חוזר ומעיין בתופעות,

הוא חוזר לדברים שהיו בבחינת מוסכמה ומטיל בהם ספק.

בספר "אם את לא יכולה לדבר יפה תשתקיי", אנו קוראים:

"למה דווקא יפה?"

ואם גברת תגיד בנימוס לבנה, "בני יקירי בבקשה, שתצא נשמתך מגופך".

...בכל אופן תמיד כך חשבתי, אבל... ומה העניין עם אברהם אבינו?

"אני לא מצליחה לתפוס את זה, שאבא יסכים להרוג את הבן שלו, שיגידו שאלוהים

אמר לו... אבל הילד הרי בטח באבא שלו... איך הוא יביט בפניו, איך הוא יסלח לו... (11)

ועוד: זה טוב או לא טוב לבת כשהיא מעיפה בן? "האם זו מחמאה, שיהיו לאשה רגלי שחקן" (32).

אולי עשה בכונה, וכל התחרות שקר? ואולי באמת באמת אני חזקה יותר מכל הבנים? אנו מוצאים סימנים בולטים לפילוסופיה, לחטטנות לספקות: חשבתי — אבל, בבטחון עצמי מופרז ודעתו נוחה מדימויו העצמי. ההנחה ש"הכל אבוד" אין טעם לברר, להסביר כי "ממילא שום דבר לא יעזור" נראית לי מופרכת, לא כך פני הדבר רים, והדבר חשוב, במיוחד לנו המחנכים.

סנטימנטים רגשנות, בושה ובכי

יש טוענים שהמתבגרים קשוחים, "יבשים", אולי ציניים, אין בהם רגשות עמוקים אינם סנטימנטליים, הם חצופים, מחוספסים, משוללי רוח. אולם אם להסתמך על המתואר בסיפורת אין הדבר נכון: "הבנתי שאת נערה רגישה וביישנית, אוהבת שירה וטבע. גם אני אוהב אותם דברים אני אוהב לשבת לבד, במקום שקט ולהרהר בדברים שונים ולכתוב שירים. (53).

ועוד:

"אח"כ נזכר בדליה, לפתע פתאום ניצת בליבו רצון עז לתת לה מתנה, ילדות אוהבות מתנות... הוא יקנה לה ספר שירים, פעם קראה לפניו שיר מאת רחל. חבל שאין לה שירת רחל משל עצמה" נדמה לה שהמשוררת כתבה אותם במיוחד".

"לא אבכה, אני מתאמנת לא לבכות... אילו נולדתי בן היו אוהבים אותי. אך כשפרצתי לבסוף ביללה של ילדה המשיך והיכה כדי שאחדול לילל ולהרעיש עולמות, אילו הייתי בן לא הייתה צמיה לי ההשפלה".

והם מתרגשים

"אורי חפץ לרוץ אל אביו לחבקו. אילו היה צעיר בשנתיים שלוש ודאי היה עושה זאת... נערים גדולים אינם ששים לשטוח רגשותיהם הכמוסים לעיני כל (אורי 57).

וגם בוכים.

"הגענו לצל. ישבנו סמוכים יד ביד שותקים. מועקה כבדה לוחצת בחזי... גרוני נחנק מדמעות. אני רוצה לבכות. שרק לא תביט עלי, לא אוכל להתאפק. מביטה. מותר לבכות, לרוד, גם לגברים מותר לבכות, כמו שמותר לצחוק, לרגוז, לאהוב ולשנוא. (104 אליפס).

הבאתי רק דוגמאות ספורות אשר כמותן רבות, ומן הנאמר מותר לנו להסיק כי המתבגרים, כפי שהם מתוארים בספרותנו חיים בעולם מלא רגש, ולא רק בתחום היחסים הבינמיניים. בכך אין רבותא, כי הרי כל עולם האהבה מבוסס על רגשות. אני מתכוון לרגשות עמוקים ביחסים שבין אבות לבנים, בין איש לרעהו. יש בתיאור רים האלה וכאלה להרוס במידת מה מיתוס על הצבר ואופיו.

המתבגר חי חיים רגשיים, סנטימנטליים, מתרפק על רגש הקשורים ביחסים שבין שני המינים אך אין ספק שעל כולנה עולים חיי רגש הקשורים ביחסים שבין שני המינים.

האהבה קיימת משיכה בינמינית עליה הצבעתי בפתיחת דבריי. המשיכה מוצאת ביטוייה בשלבים: קשר שבכתב — פתקים, הימצאות יחד, קרבה פיזית, מגע יד, נשיקה ועד להתעלסות, אך לא חיי מין מלאים.

היחסים בין שני המינים תופסים מקום מרכזי בסיפורת המתארת את גיל ההתבגרות. המשיכה הבינמינית אינה דווקא בין צעירים בני אותו גל, יש ונערה מתאהבת בנער מבוגר ממנה, או אפילו בגבר.

"אומרים שהאהבה בשמוליק, למרות שלמי הגיל יכול להיות אבא שלה, כי 21 שנה מפרידות ביניהם". אמנם, העילה לבילוי של הנערה בחדרו של שמוליק הוא בגלל המוסיקה, אך הדעה הרווחת היא שהמוסיקה היא מלכודת.

ונתן יונתן מספר לנו על ילדות האוהבות מורים.

אך אנחנו נתעכב על האהבה בין הצעירים הנמצאים בחברה אחת או לפחות בסביבה קרובה. ההתרחשויות עזות ומרשימות, ואלה משנות לעתים את חיי החברה ודאי את חיי הפרט.

"כך נכנסה זוהר לחברתנו והחלה תקופה חדשה לכיתה... שוב לא היו הבנות רכוכיות כמקודם... זוהר הייתה לרוח החיה שבנינו".

כך "בקישונה" וכך ב"פיקי" כאשר הגיע תלמיד חדש ושמו נתנאל ו"כל הבנות שולחות אליו עיניים".

השלב הראשון, כאמור, הוא קשר על-ידי "פתקים", רמזים, הצעת חברות, אח"כ שאיפה להימצאות יחד, אהבה אפלטונית, מאופקת, מביכה: "ביחסים עם בנות אתה עומד על קרקע חלקלקה: צעד, מלה ואתה מועד. אולי נעימת הדיבור לא היתה נכונה, אולי האמירה לא היתה מוצלחת, והיא כבר נעלבת", יש ביחסים "סבך עצום של רגשות", אך הצעירים אינם יודעים איך לתת ביטוי לרגשות אלה:

"הבטנו זה בזו. רציתי לנשקה כמו בסרטיו, כמו בספרים, אבל עמדתי נטוי במקומי, ראשי לא זו, התביישתי נורא, שוב עמדנו נשענים בנבנו אל מעקה הברזל שעל הגשר". או תיאור כגון זה: "אח"כ ישבנו אחד מול השני. רציתי לגעת בידה, ללטף את לחיה, כיכ רציתי לחבק אותה אבל לא העזתי לזוז" (יומן נעורים 37).

יש פחד, חרדה, רגשות ומיגבלות. לרנן מבטא יפה את המגבלות שלוקחים על עצמם הצעירים ביחסיהם הבינמיניים. הם מחפשים את הגשר לעבור על פניו, אך הריקוד הוא לגיטימציה לקירבה ולמגע גופני, בריקוד מחפשים ביטוי לאהבה. כשהאחד "רקד צמוד אלייך יותר מאשר אל הבנות האחרות", הרי זה סימן לאהבה. וכאשר "צפרירה הניחה את ידה על ידי", היא בטוחה שזה ביטוי לאהבה, מה גם שהיא מלווה את הנגיעה במילות חיבה "טפשוני שלי".

ומגיעים כמובן לנשיקה הראשונה, את הביטוי לה, לנשיקה לכמיהה אנחנו מוציאים כמעט בכל אחד הספרים שהזכרתי. אדגים נושא זה בתיאור הרחב שמביא משה שמיר בספרו פרקי אליק.

"נשיקה ראשונה נשק לילדה על שפתיה בעיצומו של יום. במחסן כלי העבודה של גן הירק, והיה זה פתח לחיים עשירים שלא פסקה מהם נערה. ... אבל מיום שעמד על דעתו, בכולנו, היתה הבת בחייו אחד העיסוקים המרעידים והמושכים, מכל מקום עיסוק התופס את הדעת". (במו ידיו 40).

כל הנושא האירוטי מובא באיפוק, היחסים צנועים, הם מלווים בביישנות. ודאי אין זה מקרה שהסופרים מפגישים את בני הזוג במקומות סתר, המקום האהוב על סופרים הוא המחסן, (לרמן, שמיר, וישניצר) או מערה — (קרן, וורצל), הדבר טבעי: בחסות האפלה, בהיותם בטוחים שאין עין רואה אותם, נוח יותר להעז ולנשק.

אך תהיה זו טעות לחשוב, כי אך ורק האירוטיקה הצנועה, התמימה, מתוארת בספרים. יש ואנו מוצאים ביטוי ליותר מזה:

נתן יונתן חורג כבר מן האיפוק ואנו קוראים בספרו על משיכה מינית גופנית חזקה וכך נאמר:

הנערה באה מן העיר וכבר טעמה פירות מוזרים של אהבה. חבורת נערים היתה משוטטת אצל ביתה בלילות...

השניים הקשיבו לסיפוריה ולא ידעו רוויה. היתה פורטת את אהביה והתירה להם לשתף עצמם בהיות שווא... אך משהחשיך התירו לעצמם להרים ראש, להניח סנטר על ברכיים קרירות ולשתות את יופייה ללא בושה...

הלבקן היה קר מבחוץ אך טעון יצרים. בעוד ראשו כבוש בין ברכיו היו עיניו לוחשות זוחלות מן גומת החול אל שורש קרסוליה העבים, נוגע בשולי שמלתה, מוסיף ועולה במעלה השוק אל הירק ואל השאר שנבלע בחשכה ובפחד טמיר. (ועוד סיפורים 136).

ו"ביומן נעורים", שנכתב בתקופה המתירנית יש כבר ביטוי לפתיחות רבה יותר ושם נאמר:

"אצלם, זה כבר הופך לתחרות, לעניין של יוקרה. אם לא ננעת בבת, אז לא זכית במעמד בין החברים שלך. אתה חייב לנהוג כמותם, לא בגלל שאתה מרגיש שאתה רוצה לנשק לבת, אלא בגלל שכולם עושים את זה — אמר יובל בקול.

ולי, נדמה שגם הבת "נותנת" כדי לשמור על המעמד בחברה, כדי שלא תיחשב כ'סבונית'... אי לא מאמין שאפשר ליהנות ככה — אמר עמוס. אולי הם נהנים באותו רגע, אבל אחר כך יש להם הרגשת ריקנות, אולי אפילו הרגשה רעה. כי... אם זה נעשה מתוך לחץ חברתי, בלי אהבה או אפילו חיבה, אז זה סתם משהו פיסי, קר. (יומן נעורים 84).

על-כל-פנים, הנושא של אהבה בין שני המינים עומד במרכז התעניינותם של המתבגרים כך לפי המתואר בספרים שמשקף נאמנה את המציאות. לסיים דבריי אני רוצה להדגיש:

המתבגר כפי שהוא משתקף בספרותנו פועל בהתאם לנורמות המקובלות וכפי שהמבוגרים ציפו שיפעל ויתנהג.

אני מדבר על קבוצת הצעירים שעליהם נכתבו הספרים. יש, כמובן, קבוצות צעיריים שאורח-חיייהם לא תואר בספרים שהזכרתי, ויש נושאים שעליהם לא התעכבתי כגון היחס לדת, או לתפוצה, או הצעיר היהודי ויחסו לעולם הערבי. המתבגר המתואר בסיפורת והעולם שבו חי, הובא על-ידי בעיקר **בשל הראשונות שלהם.**

כי הרי העולם הרגשי, האהבה, הקנאה, נקמה, המאבקים הנפשיים אלה נושאים שאתה מוצא בספרות למבוגרים ואין בהם חידוש.

החידוש הוא בזה שלגבי הצעירים אלה תופעות שבהן הם נתקלים לראשונה, זוהי התנסות ראשונה והתגובות שלהם מתבססות על מה שקראו ושמעו מפני אחרים, הרבה אינטואציה בהן, אך ללא התנסות עצמית. לפיכך, יש לברך על העובדה שב-

עשור האחרון רבו הספרים שבמרכזם המתבגר.

הספרים המרובים שהעלינו יתרמו ללא ספק תרומה נכבדה בשני תחומים:

האחד — בתחום עידוד הקריאה, משום שהנושא קרוב ללבו של המתבגר והוא ודאי יקרא ספרים אלה בעניין.

התחום השני — החינוכי. הספרות היפה ממלאה תפקיד חשוב בהדרכת הצעיר, בנילים שונים ובתחומי-יחיים שונים. הקורא שואב עידוד והזדרכה להתנהגותו ולת-

גובותיו ועל-כן יש להחדיר את הספרים למודעותם של המחנכים והתלמידים.

רשימת הספרים שאוזכרו

- (1) משה שמיר, במו ידיו, עם עובד, 1951
- (2) דבורה עומר, אני אתגבר, שרברק, 1970
- (3) דבורה עומר, מעבר לכביש, שרברק, 1972
- (4) נתן יונתן, ועוד סיפורים בין אביב לענן, ספרית פועלים, 1971
- (5) כולם בסנדלים, סיפורי סף עשרה, לקט סיפורים, הקה"מ, 1973
- (6) בתיאור ברון, פרס ראשון, הקה"מ, 1975
- (7) אוריאל אופק, אין סודות בשכונה, ספרית פועלים, 1975
- (8) אסתר שטרייט וורצל, אורי, עמיחי, 1976
- (9) נעמי וישניצר, ילדה שגדלה, הקה"מ, 1976
- (10) ישראל לרמן, קיץ של צוענים, עם עובד, 1977
- (11) רבקה קרן, לילי הפרועה, ספרית פועלים, 1978

המשך בעמוד 18

על טוּו הדובר בספרות למתבגרים

מאת מירי ברוך

ספרות למתבגרים היא ספרות המיועדת לבני 12—15 לערך, מבחינת הייעוד הגילאי זהה ספרות המצויה בין ספרות הילדים לבין ספרות למבוגרים, וככזו, יש לה מאפייינים מיוחדים משלה:

כשאנו מדברים על ספרות ילדים אנו מדברים על ספרות "מתחפשת", ספרות שאינה טבעית: אדם מתחפש לילד, כותב על סיטואציות ונושאים שאינם שלו היום (לכל היותר אלה הם זכרונותיו כילד או חוויות של ילדים המצויים בסמוך לו). לשונו של הכותב לילדים לעולם איננה לשונו הטבעית. נקודת התצפית שלו על העולם, תפיסת הזמן שלו ועוד אספקטים אחרים — אינם אלה המאפיינים את הכותב אלא מותאמים לנמען של הטכסט, הילד, שכן נסיון חייו הדל, דרך חשיבתו האחרת, עולם הדמיון שלו ולשונו, שהיא פחות עשירה ופחות מורכבת בדרך כלל מזו של המבוגר הכותב למענו.

בנוסף על כך, ספרות הילדים במיטבה היא גם דידקטית, היא מחנכת לערכים, מעשירה אוצר גילים, מקנה מיזע ועוד ועוד מאלה המרכיבים שאינם מחוייבים בספרות למבוגרים. בספרות למבוגרים, לעומת זאת, משוחרר הכותב מכל אלה לחלוטין, הן מצד הנושאים והן מצד הצורות. ספרות למבוגרים היא ספרות טבעית: אדם כותב באופן טבעי על נושאים שונים הקרובים לו ללא הגבלה כמעט, בלשון טבעית לו, ובצורת החשיבה שלו. כל התחפשות או התחכמות היא בגדר תחבולה ספרותית אך לא גורם המתחייב מן הנמען הפוטנציאלי של הטכסט. גם היסודות הדידקטיים או האידיאיים אינם מחוייבים בספרות למבוגרים אף כי הם אפשריים. ספרות למתבגרים היא כאמור **ספרות שבאמצע. מבחינת המרכיבים הצורניים: לשון, מבנים תחביריים, נקודת תצפית וכיו"ב — זוהי ספרות של מבוגרים לכל דבר.** אוצר המלים של גילאי 12—15 הוא כ-75% לערך מאוצר המלים שלהם בהגיעם לבגרות. הכותב למתבגרים גם אינו מוגבל בדרכי חשיבה, אף בבעיות של תפיסת

המציאות וכל המרכיבים האחרים שספרות הילדים מוגבלת בהם. מאידך גיסא, זוהי עדיין **ספרות דידקטית** שמטרתה לחנך לערכים, להקנות מיזע, להביא להזדהות רגשית ולשמש קטליזטור לפורקן מועקות שבתקופת ההתבגרות, אם בדרך של הזדהות עם הגיבורים ואם בדרך של הכרת מתבגרים אחרים שלהם בעיות דומות לאלה של הקורא — הנמען.

בניגוד לספרות הילדים ולספרות המבוגרים, **מוגבלת ספרות המתבגרים מאד מאד מצד נושאה.** בעוד שספרות הילדים יכולה להיות תאורית (מעצבת סביונים ורקפות נחליאלי ופשוט, סבון ומברשת) או לירית, כזו המספרת על תחושות הדובר ביחס לשמלות של אמא, למקטרת של אבא וכו', הרי שספרות המתבגרים **עוסקת בחוויות המתבגרים**, על אופים המיוחד של המתבגרים, ריב עם אוטוריטות, החבר הטוב, אכזבה ראשונה, בריחה מן הבית, נשיקה ראשונה ועוד כמה נושאים מעטים הקשרים לעולמם של המתבגרים. הגיבור בספרות המתבגרים, בניגוד לספרות הילדים או לספרות המבוגרים היא **רק המתבגר** והוא בלבד, על עולמו המורכב והמסובך.

מבחינת בניית דמות המספר, טכניקת הכתיבה כאן אינה מצריכה התחפשות כזו המקובלת בספרות הילדים, שכן, גם דובר בגוף ראשון מתבגר אינו שונה בהרבה בעיצובו הלשוני התחבירי ותפיסת עולמו מן המבוגר, להוציא במידה מסוימת, נסיון חיים. אולם, במידה רבה, קשה כתיבת ספרות מתבגרים יותר מאשר כתיבה לילדים או למבוגרים. זאת משום שהאוטנטיות הנדרשת בטכסטים אלה היא רבה מאד. הטכסט נדרש להיות רגיש ואמין בשל מצבו ואופיו של **הקורא אותו.** ילד קטן אינו מבחין בחוסר אמינות של טכסט, די לילד שהמספר משתמש במלים נמוכות או בתאור עולם משחקים שלו כדי שהוא ישלים בדמיונו את החסר, ויראה בדובר בניצירה ילד אוטנטי.

ילד לעולם לא יבחין במבנה תחבירי לא סביר לגילו או בבניה לא מדוייקת אחרת של דמות הדובר. **הקורא המתבגר הוא הששן יותר ורגיש יותר לאמינות המסופר** מחד גיסא, ובעל ביקורת קיצונית יותר וקשה יותר מאידך גיסא. המתבגרים חוששים מאד מקבלת הוראות ומספרות דידקטית למיניה ולכן למרות שספרות המתבגרים צריכה להיות דידקטית, היא חייבת להסוות את **המסרים** החינוכיים באמצעים עקיפים למיניהם. על מנת להיראות מהימן ולזכות בהזדהות הנער המתבגר, חייב הטכסט להימסר בצורה מבוגרת מבחינת דרך החשיבה, מסירת הדברים והלשון, מהימן מבחינת המסופר, קשור מבחינה תימטית בעולמם של המתבגרים ודידקטי, אך המסר הדידקטי יהא מוסווה ככל האפשר.

דוגמה אחת מני רבות לספר כזה הוא "אניה בוערת בחוף ת"א" לעמוס בר. מבחינה תימטית, כפי שמבטיחה כותרת הספר, עוסק הספר בתאור מלחמות האצ"ל והלח"י בהגנה ובפלמ"ח על רקע פרשת אלטלנה, אנית הנשק של האצ"ל. אולם הכותרת היא חלקית מאד. לאמיתו של דבר, נושא הספר הוא חייהם אהבותיהם וקנאותיהם של שלושה נערים ונערה אחת בגילאי 14—15. שלושה מהם: דני

התימני הנבון, הרגיש הבקי בתנ"ך ובפוליטיקה, הילד המספר הג'ינג'י, החש עצמו נחות בשל צורתו וצבעו, ונועה שהיא אהובתם של כל שלושת הבנים בתקופות שונות. אלה חיים בת"א, ומולם ואתם — דדי, בן כפר ויתקין. לספר פוטנציות רבות מאד: ראשית ההתבגרות (צמיחת השפם, גירויים אירוטיים ואחרים). הרפה מנתח המפוזר על פני הספר כולו: היתקלות עם לוחמים בגשר רידינג, פיענוח הצופן של הלח"י ברדיו שהתקינו לעצמם, נפילה בשבי אנשי הלח"י, ואחרים. ולצד אלה — פרשיות אהבה וקנאה קטנות אך קשות מאד, ג'ינג'י, הדובר, אוהב את נועה אך היא אוהבת את דדי, חברו הטוב.

ג'ינג'י כואב ומקנא וכשאוטרטו הוא משיג את נועה ואת נשיקתה — היא אובדת לו בשל סיבות חיצוניות סמליות (הרדיו שהחל משמיע את שירו של ז'זי מכפר ויתקין). מאוחר יותר מסתבר שזהו רמז אפי מוקדם, כי נשיקה שלא ניתנה לג'ינג'י ניתנת מאוחר יותר לדדי המושבניק המשוחרר שנועה נופלת לידיו כפרי בשל ומייסרת עי"כ את אוהבה האחר.

בנוסף למתח הנוצר בשל המאורעות הקשורים בתולדות הארץ, ורגשות האהבה והקנאה של המתבגרים, מעצב כאן המספר גם את השוני בין התרבויות: תימנים מול הייקים, חיי העיר מול חיי הקיבוץ והמושב ועוד ועוד. מבחינה פוטנציאלית לא קשה היה להגיע עם התנגשויות רבות כאלה לקיטש ולעודף דרמטיות. גם המסרים הדידקטיים המשתמעים ביצירה נראים רבים מדי: חינוך לאהבת הארץ, לעבודת אדמה, הערכה לתנועות הנוער, חיסול פערם עדתיים או כלכליים ועוד. על מנת שלא להיראות "מחנך" מדי, ובלתי נסבל בעיניו של הקורא המתבגר, בחר עמוס בר לכתוב את הספר כספר זכרונות. המרחק בזמן מן האירועים מונע במידה רבה את הנרגשות של הטכסט. הדברים נמסרים בריחוק של שלושים שנה כשעוצמות האירועים נתכהתה נשתנתה וקיבלה את הפרופורציות המתאימות. בנוסף לכל אלה פותח המספר בהקדמה מתנצלת אשר תורמת עוד יותר לאמינות הדברים.

"כאשר קיבלתי את שכתבתי, הסתבר לי שיש מאורעות אשר נשתזרו בסיפור ולא היו ידועים לנו בעת הפרשה. אלו נתגלו בשנים האחרונות, אלא שעתה הם חלק בלתי נפרד ממני. לעתים הענקתי ידע למי שלא יכול היה אז לדעת זאת, השנים הרבות גרמו שאופי שונה נדבק לדמויות שהיו מעורבות בפרשה. לא יכולתי ולא רציתי לכתת רגלי ולחטט בספרים כדי לדייק בפרטים הסטוריים. אין זה מחקר מדעי אלא פשוט, מה שקרה לי בעת ההיא וכיצד נשתרבבתי לפרשה.

מי שמחפש דיוק ועודדות על פי סדר התרחשותם מוטב שיניח את הספר הזה וילך לנבור בספרי מחקר והסטוריה העוסקים בפרשת אלטלנה, בספר זה תמצאו את סיפורי האישי והפרטי שמרכזו נועה וחברי דני ודדי — אשר יד הגורל הנחתה אותנו אל אותה פרשה. מי שמכיר אותי יודע שמטבע האופי שלי רגיל אני לרחף בעננים, הרי שאמת ודמיון משמשים כאן בערבוביה".

המספר מנסה להמעיט בערכו ככותב הספר, ובנאמר בו, אולם בניית הסיפור כסיפור ריאליסטי, המלא בתאריכים מדויקים שעות מדויקות ותאור מדויק של

מקומות המידע שיש לנו על המספר שהוא מבוגר (46) איש קיבוץ בנגב, אב לילדים, איש שמימש את האידיאולוגיות שלו מימני הנעורים, דוקא הביטול העצמי שלו את עצמו מביא את הקורא לאהוב אותו ולהאמין לו. אין הוא הוזה הזיות, מקרה הוביל אותו לת"א, לפינת רחובות בוגרשוב ובן יהודה, מקום מגוריו כנער. הם הקרוב, חנות הירקות שבפינה כל אלה המקום והחפצים מחזירים אותו לזכור ארועים ישנים.

גם את כתיבת הספר כולו מבטל המספר. "בעבר קיללתי את עצמי על רעיון הירידה אל חוף הים, טוב יותר הייתי עושה אם הייתי יוצא אל העיר לראות איזה סרט אולם במקום זה מצאתי את עצמי יושב ליד השולחן ומעלה על גבי הנייר את קורות אותה פרשה כפי שחוויתי וראיתי אני אותה".

אותו אי רצון לכאורה לחנך, אגב, שום מרכיב חינוכי אינו מופיע באמירה ישירה, הכל מועבר במיטונימיות או בדוגמאות אישיות מהיי הגיבורים שהקורא יכול רק להפיק מסקנות מהן אך אין הן ניתנות לו בכפית.

דדי, החבר מכפר ויתקין נהרג באחד הקרבות, דב הפליט (גיבור משני בסיפור שהרביעיה הכירה בעקבות השבי ע"י אנשי האצ"ל) שירת כקצין מדריך בצה"ל: בזמן שירותו כקצין, כאשר הדריך מחלקת חיילים, נשטט מידו של אחד מהם רימון. דב זרק עצמו על הרימון שהתפוצץ ובמותו הציל חיי חיילים רבים.

נועה הייקית נישאת לדני התימני והילדים שלהם הם היפים ביותר במדינת, פרי המיטוג בין העדות. ואילו הג'ינג'י, המספר, הוא כאמור מי שמימש את החינוך שקיבל. יצא לקיבוץ, בנגב עובד עבודת אדמה ובו לפקידים היושבים מאחרי דלפקים בת"א הרואים בו מטרד ודוחים אותו בלך ושוב. הקורא המתבגר אינו מוצא במספר דמות אוטוריטיטיבית המנסה להקנות לו מידע, לחנך או לשמש כדוגמה אלא דמות הממעיטה בערכה בהווה כפי שהמעטה בערכה בעבר.

מבחינה רגשית נוצרת כאן בקלות הזדהות עם הילד הג'ינג'י המכוער בעיני עצמו הטובל רגשי נחיתות בשל גילווי ההתבגרות (חתימת השפם) שאי אפשר להעלימה, בושש שיש לו מפני חבריו על אהבתו המיוסרת לנועה ועוד ועוד. חוסר האונים שבונה המספר בדמותו, הן בהווה והן בעבר הופכים אותו לאמין מאד, ומוקד להזדהות רגשית מצד קוראו. גם הסיפור על אלטלנה אינו מופיע כסיפור הרואי, סיפור גבורה, אלא סיפור דימינאטבי, מוקטן וכך שומע המתבגר סיפור מתולדות א"י באופן עקיף, אישי ומרתק דרך מבט עיניהם של ארבעה מתבגרים.

לרשותו של המחבר עמדו תחבולות שונות בעיצוב דמות המספר. עצם הבחירה בתחבולה זו דוקא היא משמעותית ומאפיינת גם את סמכותו וגם את האופי שהוא הוצה להקנות לדברים. לו היה בוחר בנקודת תצפית של דובר מגוף ראשון מתבגר, המספר על הדברים המתרחשים בתהליך התהוותם, היה הספר פחות מהימן. המתבגר עשוי היה להיות תמים מדי מכדי להבין את המיטואציות שעליהן הוא מספר אולי מעורב רגשית מדי במסופר, אגוצנטרי וקיצוני מדי, בניית דמות המספר

דוקא כאדם מבוגר, מתון, ויציב (איש קיבוץ בנגב) המנצל היטב את פער הזמנים בין זמן הסיפור לזמן המסופר הם הם שבונים את המהימנות של הדברים ואת האנטיפאתיות שבהם, תכונה החשובה כל כך בסיפורי המתבגרים.

סיפור זה הוא דוגמה מצויינת לספר שיש בו גם הינוך לערכים גם הקניית מידע, גם העשרת שפה, גם מוקד להזדהות רגשית וגם מהימון מאד מבחינת המסופר, מה שחשוב כל כך בספרות המתבגרים. מאידך גיסא, עיצוב דמות המספר כחלש וחולמני יוצרת גם פוטנציות להגברת ההזדהות של המתבגר עם הדברים ונותנת לגיטימציה לעיצוב סיפור פוליטי מוקצן (שנאת לח"י) שהרי אין כאן דברים אוביקטיביים אלא סוביקטיביים מאד. והמתבגר, מותר היה לו לחשוב במושגים קיצוניים, בלתי מתפשרים.

אין להסיק מעיון זה שדוקא טכניקת הזכרונות מחוייבת בספרות המתבגרים, אולם טכניקה זו מקובלת מאד ונראית אמינה מאד. מה שחשוב ביותר כפי שהסברנו לעיל, בספרות למתבגרים, הרגישים ביותר לאמינות המסופר ולטון הדידקטי המש-תמע ממנו.

ספר לכל גיל

מאת מרים רות

"העץ הנדיב" * מעורר תגובות

"העץ הנדיב" נותן לאהובו — "לילד" את הכל מה שיש לו.

הילד הקטן מאושר לקבל את מתנותיו: אוסף את העלים הנושרים, קולע זר על ראשו, מטפס על גזעו, מתנדנד בין ענפיו, אוכל את תפוחיו, משחק עמו מחבואים, נח בצלו — והילד אוהב את העץ והעץ היה מאושר.

הנער — עוזב את העץ והעץ בודד. שעשועי הילדות אינם מספקים יותר את הנער ומגיע תור הדרישות והתביעות. הנער רוצה בכסף — העץ נותן לו את תפוחיו למכירה.

האיש בונה את ביתו — העץ נותן את ענפיו לבניית הבית. האיש מתגעגע לעולם הרחב — העץ נותן את גזעו שתהיה לו סירה, לשוט למרחקים.

הזקן חוזר אל העץ ונח על גזעו הגדוע. זקן עייף מתלאות החיים מוצא את מנוחתו בשובו אל מחוז הילדות.

סיפור אלגורי קצר, חסכוני מעט המכיל את המרובה. תיאור של תהפוכות החיים מהעריסה ועד לזקנה המשנות את היחס בין הנותן לבין המקבל. התמורות ברורות: צדדיות האנוכיות המורששות ומנצלות את הנותן ללא-תנאי ובנכונות נדיבה. הזיקנה שוב מאחדת: אין יותר מה לבקש ולמה לצפות ואין לעץ יותר מה לתת אלא את הגדם: "בוא ילד! שב ותנוח!"

האיורים של הספר הם חלק אורגני של הסיפור. הם מעמיקים את אוירתו הריגורית, מבליטים את התמורות ביחסים וממחישים את השינויים שחלים בהתפתחותו של "הילד". ללא איורים היה הסיפור פחות משמעותי ואולי גם רדוד וטריויאלי,

* "העץ הנדיב" — מאת: שלי סילברסטיין, תרגום: י. מלצר, הוצאת דביר, ספרי אדם, 1980.

המשך מעמוד 13

- (12) יצחק ברנר, קישונה, עם עובד, 1978
- (13) מעוז חביב, חברות במבחן, הקה"מ, 1979
- (14) בני מיטיב, הטירה שבדרך, עם עובד, 1980
- (15) אהרן מנגד, אהבת נעורים, "דביר", 1979
- (16) סמי מיכאל, פחונים וחלומות, עם עובד, 1979
- (17) עמוס בר, אניה בוערת בלב ים, הקה"מ, 1970
- (18) שטרייט וורצל, "אליפים", עמיחי, 1980
- (19) עמי גדליה, יומן נעורים, "דביר", 1980
- (20) נורית זרחי, אם את לא יכולה לדבר יפה — תשתקי, 1981
- (21) אירנה ליברמן, פיקי זה אני, עמיחי, (—?)

המלים המעטות מקבלות משמעות עמוקה תודות לאיורים. גזע העץ נטוי לקבלת הילד ונופו מזמינו למשחקי אהבה. הילד מחבק את הגזע ומתאחד עמו כאשר הוא נח בצלו. חיבוק האהבה של אושר הדדי — חותם תקופה. הנער — נשען על העץ — איננו מחבק יותר. הנער חוזר רק כדי לדרוש ולתבוע. איננו מתקרב. דורש ונעלם עם שללו. הענפים הרבים מכסים את הנער — והוא מתרחק ומשאיר את העץ ללא נוף, גזעו חשוף. וכאשר גם הגזע נשדד — אין רואים את פני האיש רק את ידו האוחזת בשלל ואת רגליו המתרחקות בצעדים רחבים. גדם של עץ כרות — בדידותו מובלטת ע"י העמודים הריקים — והאושר של העץ נפגם. הזקן — מתקרב ויושב לנוח על הגדם. "והעץ היה מאושר". השילוב בין תמליל ואיורים מושלם ומענין: המלים מדווחות עובדות — האיורים ליריים ונותנים את האוירה הריגושית בכל עומקה. האיורים מניעים את רצף העלילה: העימות בין הילד הקטן והעץ הענף — ממחיש את היחוד כשהקטן בחיק העץ וחוסה בצלו... ככל שהילד גדל — מתמעט העץ. הזקן הכפוף — גם הוא כגזע כרות. והמפגש המצויין בין השניים — מפגש בין שוה עם שוה. האיור מביע את מחזור החיים, לכן הרשה לעצמו הסופר-מאייר לספר במלים על "ילד", שבעיני העץ הנדיב נשאר **ילד** גם בזקנתו.

הספר "העץ הנדיב" — איורים ותמליל — מדבר לכל הגילים, כי הוא מטפל בבעיה אנושית הנוגעת לכל. אך התגובות על הספר תהיינה שונות מגיל לגיל ותשקפנה נסיון חיים והתנסות אישית. לפי התגובה — יובן גם המסר. יהיו שיאמרו: "נתינה גורמת אושר", אחרים יטענו: "נתינה חד-צדדית מדלדלת", יהיו שיטענו: "ככה זה — קשה הניתוק מהילדות ומוכרחים לחפש — מי שאוהב עוזר בחיפושים אחרי משמעות החיים" עם מי יזדהה הילד? הנער? הצעיר? הזקן? שוני התגובות מעיד על תכנו הרברבדי של הסיפור... כדי לאמת הנחה זאת — כדאי להקשיב לתגובות.

תגובות של קבוצות גיל שונות על הספר.

שתי תגובות קלטתי בחנות הספרים:

אם צעירה דפדפה בספר, הוקסמה מצורתו האסטטית ואמרה לחברתה: "איזה ספר יפה! טקסט קצר, משפטים-משפטים מלווים בתמונות".

חברתה נטלה את הספר, עמדה בפינת החנות וקראה את הספר מתחילתו ועד סופו. סיימה קריאה ראשונה והתחילה קוראת בפעם השניה כאשר סיימה את העיון ניגשה לחברתה ואמרה: "אינני בטוחה שהספר הזה יתאים לבנך בן ה-5... אבל הוא מאד מאד מתאים ל... אקנה אותו לעצמי ואתן אותו לקריאה לאמי הזקנה. מאיזה גיל יבין הילד את הסיפור הזה — אינני יודעת. אבל אני בטוחה שהסיפור הזה ידבר לבני אדם... עד 120...".

אכן — זו הבעיה: מאיזה גיל ימצאו הילדים ענין בספר זה? האם הוא ידבר ללבם?

להלן נבדוק תגובות על הספר בארבע קבוצות גיל. הראיתי את הספר וקראתי את הסיפור באזני גננות מנוסות — כולן אמהות לילדים. כתום הקריאה השתררה דומיה. הכיתי וידעתי שהתגובות בוא תבואנה. אמרה אחת בלחישה: "זה סיפור עצוב מאד".

הוסיפה שנייה: "אגיד לכן: אני מרגישה את עצמי כמו אותו עץ גדוע... כסף קיבל כבר הבן, בחוץ לארץ הוא כבר היה, דירה יש לו... הוא כבר לא זקוק לי יותר...".

הפתיחה הנרגשת הזאת עוררה גל של תגובות שנגעו לפער בין הדורות, לאנוכיות של הצעירים, לירידה, ועוד ועוד...

רק לאחר מכן היתה אפשרות להתייחסות לערכים הספרותיים והאמנותיים של הספר ולדיון על הבעיה המקצועית: האם ילדים קטנים יבינו את התוכן הפילוסופי העמוק? האם בלי ההבנה המעמיקה הזאת יעניין אותם הסיפור? האם בלי ההבנה המעמיקה הזאת יעניין אותם הסיפור? האם הם מסוגלים להבין את האלגוריה? האם המשל הזה בלי הבנת הנמשל יעניין אותם? ... החלטנו **לנסות**.

נתתי את הספר למדריך בני 16—17 בתנועת הנוער. כאשר החזיר לי את הספר דיווח לי בלשון זו: "היתה זו פעולה לא-נורמאלית! תודה לך על הספר. אני מחזיר לך, כי כבר קניתי אותו ונחזור לדון בו!" כאשר שאלתי על מה דיברו הניכיו, הוא סיפר לי שהשיחה התגלגלה על הבעיות שבין הבנים וההורים: על חובות ההורים בנתינה ועל יחס הבנים בדרישה... "תתפלאי לשמוע" — אמר המדריך הצעיר — "החברה ראו את עצמם, כמו במראה... הם התחילו להבין שאי אפשר רק לבקר ההורים צריך גם להתחיות למצבם... נערה אחת אפילו הזילה דמעות...".

✱

הקשבתי לקבוצת דיון של חמישה ילדים בגילאים 9—12, אחרי שקראו את הספר ביחד והתבוננו בתמונות.

ילד א': "זה סיפור על עץ וילד, אבל הכוונה: אמא וילד".
ילד ב': "כתוב ילד — אבל הוא מתבגר, בהתחלה הוא ילד — אחר כך נער, אחר כך איש ובסוף זקן...".

ילד א': "נו — לזה התכוונתי, שזה לא סתם סיפור על עץ וילד... זה סיפור על זה מה ילד רוצה מההורים ואיך ההורים נותנים לו את הכל".
ילד ג': "אל תגזים! הם לא נותנים את הכל... רציתי אופניים ליום הולדת — ההורים לא רצו לתת לי... הם אמרו שאין להם כסף...".

ילד ב': "אולי באמת לא היה להם?"
ילד ג': "לעצמם ולאחי הם קנו דברים... ובשבילי לא היה להם כסף?"
ילד א': "בסיפור, העץ נתן את הכל. גם ההורים נותנים מה שיכולים. וגם עושים כל מיני דברים בשביל הילדים שלהם... עוזרים להם בכל מיני דברים".

ילד ד': "אני חושב שזה לא הוגן ("פייר") שהילד הזה רק קיבל וקיבל ולא נתן. אפילו לא בא לבקר את העץ, רק כשהיה נחוץ לו משהו.
ילד ה': ששתק כל הזמן וחזר ודפדף בספר, התעורר פתאום ואמר: "היה לי חבר — אני לא אגיד את שמו, שבא אלי רק כשרצה ממני לקבל משהו: פעם סוללה לפנס שלו, פעם ידע שאמא שלי אפתה עוגה... אז הוא בא. פעם רצה שההורים שלי יקחו אותו לטיול... כשלא רצה ממני כלום — אז הוא לא בא ולא שיחק אתי... כבר הוא לא חבר שלי".

כאן עברה השיחה לזכרונות שונים שדנו על חברים טובים ועל חברים לא-טובים, ש"רק לוקחים ולא נותנים" הזכרונות האלה שוב החזירו את הילדים לספר והם סיכמו: **הילד** לא היה בסדר. הוא ממש שדד את העץ, בא כשהיה לו נחוץ משהו — ולא היה לו איכפת שום דבר — רק הוא עצמו...

ניתן להסיק מסקנות משלוש השיחות שהתנהלו בשלוש קבוצות גיל שונות.

1. הסיפור נקלט כמשל ועורר תגובות הקשורות ל**נמשל**.
 2. הסיפור הוכיח את עצמו כאקטואלי לגבי הגילים השונים: המבוגרים — הגיבו בהתרגשות על בעיות מחזור החיים, על השינויים שחלים ביחסים שבין הורים לילדים. חשו את סכנות הזיקנה, פחדו מהניכור והבדידות וכאבו את העובדה המרה של הנתינה ללא קבלה.
 3. קבוצת הנערים התייחסה **להווה**. הודות להתעמקות בסיפור בדקו את עצמם ואת מערכת יחסיהם עם הוריהם. "השתקפות עצמם בראי" גרם להם לאי שקט ולבדיקות מעשיהם.
 4. ילדים בני 9—12 — חיפשו את הצדק ואת המניעים ליחס הוגן. צצו עובדות חיים — בעיקר מתחום הידידות — שעזרו להבין את המסר **העיקרי** עבורם: ידידות המבוססת על ניצולו של הזולת לטובת הנאה — איננה ידידות.
3. הסיפור עורר תגובות על פי ניסיון החיים של קבוצות הגיל.
4. שלוש הקבוצות התחיו במצב הנתון תוך מעורבות ריגושית עמוקה. שלוש הקבוצות התרשמו מהעימות בין שתי הדמויות — העץ והילד — אך המבוגרים הזדהו עם העץ, הצעירים — עם הילד והילדים השליכו את הבעיות על מצבי חיים ידועים להם היטב.

(הערה: בתרגום העברי נפגמו שני פרטים חשובים: ה-Boy תורגם ל**ילד**. לפי הרגשתי היה צריך להיות מתורגם ל**נער** — שהוא מושג יותר רחב ויותר כולל; באנגלית העץ נקבי — She — הציון הזה עושה את המשל עוד יותר מובן, כי העימות בינו לבינה מרחיב את משמעותו של המשל ופותח מסלול נוסף להבנה ולתבונה...)

מה אומרים ילדי הגן ומה ניתן ללמוד מהשיחות עמם?

1. ילדי הגן לא הבינו את המשמעות האלגורית של הסיפור. ניסיון חייהם המצומצם גרם לכך שיתמקדו במצבו המאושר של הילד שקיבל את כל מבוקשו. הם הזדהו עמו, היו את אושרו, אך מצבו של העץ לא העסיק אותם.
בדברי הילדים בלטו קווים אופייניים של החשיבה הילדית: הם התייחסו רק לתוכן המניפסטי של הסיפור ללא יכולת להבין את המסר ולהעבירו למצבי חיים אחרים. החשיבה רוויית המשאלה באה על סיפוקה על ידי התחיות עמוקה במצבו של הילד המקבל והשכיחה את מצבו של העץ הנותן.
היות והילדים לא ראו את בעיות הגומלין של נתינה וקבלה — המסר שלהם הצטמצם. הם אוהבים את הסיפור — לדבריהם — "כי העץ נתן לילד כל מיני דברים".

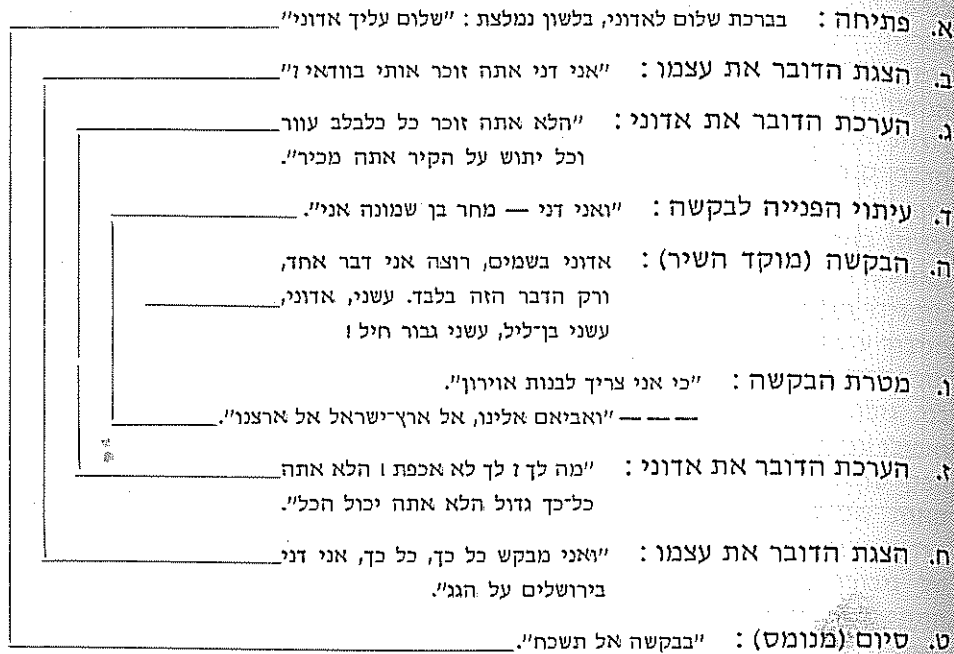
2. לשאלת הגננת: "האם העץ היה מאושר?" הם משיבים במקלה: "כן!" והם מנמקים את תשובתם ללא ביקורת וללא ניסיון להתחיות במצבו של העץ. הם מאמינים שאכן זה נכון, כי כך **כתוב** וכך **מסופר**.
רק בשיחה בקבוצה קטנה, סביב השולחן כאשר הספר הפתוח לנגד העיניים — נוטים להרהר במצבו של העץ:

"העץ שמח שהוא נותן למי שהוא רוצה, את הדברים שהוא רוצה".
גיא אומר: "העץ לא היה לגמרי מאושר... כי חתכו לו את הגזע".
השמדתו הפיזית של העץ, חתך בגזעו, נגע ללבו של גיא. גיא, כמו ילדים רבים בני גילו, רגיש לפגיעות בשלמות גופו ותמונת **גדם** העץ מעורר ספקות על אשרו של העץ. כמי שאומר: הרי הוא חתוך ופגום — איזה אושר זה?
הערתו של גיא איננה מעוררת תגובה והשיחה מסתיימת כפי שהתחילה: "העץ לא היה מאושר, כי לא היה לו מה לתת".
"אבל הילד היה מאושר".

3. בעזרת האיורים הבינו הילדים ש"הילד" משתנה, מתבגר ומזדקן. רננה מסבירה: "כל גם לו (למבוגר) יש הורים. גם לך יש הורים וגם למיכל וכשמיכל תגדל, תמיד תהיה לה אמא והיא תמיד תהיה הילדה של האמא שלה. כל הזמן את תהיי הילדה של האמא שלך, כי היא ילדה אותך...".
אולי ההגדרה הזאת רומזת לראשית ההבנה של המשל? עץ וילד — כמו אם ובת? הסיכום: ילדי גן אינם מסוגלים להבין את המסר האנושי העמוק של הסיפור הזה. הם שבויים בכיסופים למילוי משאלותיהם הכמוסות. יש סיפורים רבים אחרים שיספקו את הכיסופים האלה בדרך הרבה יותר מובנת להם.
נביא את הספר היפה הזה לילדים מגיל 8—9, נתבונן בתמונות יחד — ילד ומבוגר, גר, הספר ישאיר את רשמיו ונחזור אליו עד 120.

טרטוט המבנה התוכני של השיר בתרשים מגלה שיש תקבלת בשיר בין שני חלקיו ובין שתי המקבילות נמצא מוקד השיר שהיא הבקשה מאדוני.

טרטוט המבנה התוכני של השיר בתרשים :

השיר "מכתב"

הפונה הדוברת ילדה בת כפר, או קיבוץ. אומנם זה לא נאמר במפורש בשיר אך נוף השיר מרמז על כך : סוסה בועטת, רפת, וכן פעולות הנזכרות בו : לשתול ולנטוע. לשון הפנייה כמו בשיר "תפילה" הוא בגוף ראשון. החריזה שלא כמו בשיר "תפילה" איננה מודגשת. חלקי החרוז רחוקים זה מזה, מה שתואם את אופי הטקסט שהוא "מכתב".

כותרת השיר ממצה ואינטגרלית, אפשר גם בלעדיה בשורה הראשונה, אך היא משתלבת יפה בתוך השורה התחבירית, ועל כן מצד אחד היא ממצה ומצד שני אינטגרלית. בכל המהדורות הכותרת הופיעה במתכונת זו, בצד השורה הראשונה.

על שני שירים ותרשים אחד

מאת אמירה ברזילי

שני שירים לה, למרים ילן שטקליס, שהמוטיב שלהם הוא פניית ילד אל אלהים בבקשה מסויימת. אך לא רק מוטיב השירים דומה, אלא גם המבנה התוכני שלהם. אם נשרטט את תרשים המבנה נמצא במוקדם של השירים את הבקשה, וכל זאת על אף השוני הרב של הדוברים הנובע מעצם היותם בני מין שונה : בן עירוני ובת כפרית ; שוני בבקשותיהם ושוני מבחינת הרובד הלשוני ותפקודי הלשון בשירים.

השיר "תפילה"

לשיר כותרת ממצה. בטקסט היא נמצאת בצד הימני של השורה הראשונה, אך לו היתה מעל השורה הראשונה לא היה משנה הדבר לגבי משמעות הכותרת, מה עוד שבמהדורות קודמות הכותרת אומנם מעל השורה הראשונה.

הפונה הדובר, הוא ילד עירוני.

אני דני,

בירושלים, על הגג,

לשון הפנייה בגוף ראשון מעניק אמינות לשיר.
החריזה צמודה, כמעט לאורך כל השיר.

1. מ. ילן שטקליס : "תפילה", בתוך : ספר שלישי בחלומי, הוצאת דביר, תל-אביב, עמ' 19.
2. מ. ילן שטקליס : "מכתב", בתוך : ספר שני יש לי סוד, הוצאת דביר, תל-אביב, עמ' 70.
3. מירי ברוך : על שמות של יצירות בספרות ילדים, בתוך : ספרות ילדים ונוער, כתביעת, מאי 1979, עמ' 37.
4. מ. ילן שטקליס : ספר דני, הוצאת איילה, על-ידי דביר, תל-אביב, 1957, (וגם לפני כן), עמ' 42.

גם שיר זה כקודמו ניתן לסרטט בתרשים דומה מאד, כשמוקד השיר היא הבקשה עצמה.

- א. פתיחה: לאדוני, בג'רעדן, בשמים, שלום אדוני!
- ב. סיפור החתולים: החתולה המליטה חמשה חתלתולים ענגלים, ורודים וחמודים!
- ג. הצגת האני: ורק עלי אוסרים בהם לנגוע... בודאי — הלא תמיד הכל אוסרים עלי. אבל אני אכתוב לך ואספר.
- ד. סיפור האיש בלי זרוע: אתמול היה אצלנו איש בלי זרוע. ואיך ירים את הילדה ואין לו זרוע בכותונת?
- ה. הבקשה — (מוקד השיר): בבקשה, עשה לו זרוע חדשה.
- ו. התנאי ואם תעשה — הריני מבטיחה.
- ז. ובתוכו הצגת האני: אבל אתה. אתה הבטח לי כי תעשה לו זרוע חדשה, בבקשה.
- ח. סיפור החתולים: כבר ישנים החתולים.
- ט. סיום: ליל מנוחה. ומה שלומך, הדסה. תודה רבה לך

הערה דיסקטית

שירים אלה ניתן ללמד בביה"ס בפרוס השנה החדשה עת הכל מבקשים בקשות ומאחלים זה לזה כי משאלות הלב אכן יתגשמו. מכיוון ששיריה של מרים ילן שטקליס כתובים בשני מישורים, גם לילדים וגם למבוגרים, הרי אפשר ללמד את השירים בשני מישורים: בכתות ב'—ד' להתייחס לתוכן השירים ולמשאלות הילדים שבשירים, ולהבחין בין משאלות בנות הגשמה ומשאלות שאינן ניתנות להגשמה. ואלו בכתות ו'—ח' אפשר לחזור אל השירים ולהתייחס לצורה, למבנה, לחרוז ולאוצר הלשון ותפקודיו.

5. מירי ברוך: "על קומה ועוד קומה בשירי מ. י. שטקליס", בתוך: ספרות ילדים ונוער, כתביעת, יוני, 1980, עמ' 18.

טויות והראייה החדה משכנעים. נושא זה עדיין מצפה ליוצרים בעיבוד מתאים לנוער.

ספרו של אורי אורלב "האי ברחוב הציפורים" הוא נסיון מעניין להגיש לנוער את נושא השואה באמצעות ז'נר ספרותי — סיפור ההרפתקה. שם הספר רומז כבר על המוטיב המרכזי שבו. הגיבור חי באי שברחוב הציפורים בב' דידות אנוסה, כדוגמת רובינזון קרוזו. הדבר קורה בתקופת השואה ו"האיי" אינו מוקף באוקיינוס אלא בחומות גיטו ורשה. באי זה מתנסה הגיבור בהרפתקאות לרוב, מצליח להתגבר על כל הסכנות וידו תמיד על העליונה. תושביתו של הגיבור עומדת במבחן בכל המצבים ובכל מזג אוויר. הוא נאבק עם מבוגרים ועם בני גילו, יוצר קשרים עם בעלי כנף ואפילו עם עכברים; ושמה יהיה למישהו ספק שהאי ברחוב הציפורים וההרפתקאות של הגיבור לא יזוהו לרובינזון קרוזו מעיד על כך המחבר ביודיו קטן של גיבורו האומר: "והרי בסך הכל הייתי כמו רובינזון קרוזו. גם רובינזון קרוזו ירה בפראים" (104), אך דא עקא, רובינזון של אורלב פועל בנסיבות שונות ומניעי ההתרחשויות אחרות לחלוטין מאלה שאופפות את הרובינזונים לסוגיהם, בגירסאות הלאומיות והחברתיות, שסיגלו לעצמם העיבודים בארצות השרות בעולם. רובינזון הקלאסי פורש מהעולם הסובב אותו וכשהוא מבודד מהשפעות, הוא מנסה ליצור באי הפראי מציאות חדשה אידאולוגית, חברתית וכלכלית. בארץ אחת הוא מסיונר דתי,

1. הוצאת כתר, ירושלים 1981

באחרת מהפכן הדואג לצדק, גילגול נוסף הוא פשוט כובש מתורבת העושה עסקים טובים. ההרפתקאות העוברות על רובינזון אינן אלא התבלין, המסגרת של העלילה הדינאמית הבונה את האירועים בפגישות עם הפראים ועם המציאות ההיולית באי. אולם אלה על אף הדומיננטיות שלה אינן משכיחות את הניגוד לאותו עולם ממנו הוא פרש. ניגוד זה הוא הרקע וגם נקודת המוקד הרעיונית של ספרים אלה.

לעומת זאת בספרנו **עומדות במרכז ההרפתקאות**, והמציאות שממנה פרש הגיבור — אימי השואה — נדחקת כמעט לגמרי לשוליים. עלילותיו המתוחכמות והרפתקאותיו הנועזות של הנער, המסר פרות בכשרון רב ובלשון שוטפת, כובשות את הקורא. הרקע של אימי השואה המסופרים בצורה מאופקת בראשית הספר, והאיזורים המעטים עליה המושלבים בעלילה בהמשכו, אינם אלא מסגרת מבנית רופפת, המאבדת את חיוניותה בתכניה ובמשמעותה. שקוף מאד, שמסגרת זו היתה דרושה למחבר כדי לפתוח בפרידה מהאב, הנעלם באחת האקציות, ולאפשר לגיבור הסיפור להיפגש עמו שוב אחר המלחמה בדיוק באותו מקום שנדברו לפני כן.

אולם מאורעות אלה עצמם, של ניתוק אנוס מההורים ואימי השואה, אינם יותר נושא להתייחסות רגשית עמוקה מצד הנער, העסוק ראשו ורובו בהרפתקאותיו. אין אנו חשים זעזוע נפשי עמוק שיטריד את הנער הבודד באי הציפורים, אין הוא מגלה, לפחות כלפי חוץ, דאגה להורים.

הוא נזכר בהם כשהוא נזקק לאמרות

החכמות ששמע מפייהם המסייעים בידי
עתה לפתור בעיות שוטפות בחיי היום-
יום באי הציפורים.

נכון, מאבק ההישרדות של הגיבור
ראוי להערצה, כיאה לרובינזון קרוזו
אמיתי, אולם אין הוא מעוגן אימננטית
באימי השואה. אין המאורעות שעליהם
מסופר בפתיחה, והנער היה עד להם,
משפיעים על הרהוריו ורגשותיו בזמן
התבודדותו. כל המצאותיו של הנער
האמיץ והחכם יכלו להתרחש באי אחר,
אילו סיפור המסגרת היה שונה. העלי-
לות של הגיבור "חיות" כבר בזכות עצמו,
לאחר פרק הפתיחה הן המוקד המרכז
את ההתעניינות. אנו עוקבים בדריכות
כיצד פתר הנער את בעיית המשכן בקומה
שנייה, כיצד תכנן סולם נייד מתקפל,
כיצד הבטיח לעצמו מזונות. לאחר שפתח
את הבעיות הקיומיות היסודיות הוא
התפנה להתבונן בתופעות הטבע, בזריחה
ובשקיעה, בליבלוב ובשלכת, עוקב אחר
מעוף הציפורים ומתכנן גיחות בילוי
מעבר לחומת הגיטו לצד הארי. הוא
יוצא לשחק בכדור עם נערים פולנים
ומחליק על הקרח. הוא מתאהב בנערה,
נפגש עמה בחשאי ומגן עליה באבירות
כשנער פולני מנסה להתנכל לה.

האזכורים השונים מזי פעם בפעם,
שכל זה מתרחש בזמן השואה, אינם
אלא תפאורה, פרטים טכניים, כדי לתת
לגיבור הזדמנויות נוספות לגלות את
חכמתו ולהפיגן את המצאותיו. אווירת
השואה מאתנו והלאה, העובדה שיש
חומה שהנער חוצה אותה הלך וחזור
לצורך הרפתקאותיו, שיש מחתרת נגד
נאצים, משולבים באופן מלאכותי ואינם

מסייעים כלל להבין מה התרחש שם.
אגב, הפרט המתגלה, שהנערה, שמעבר
לחומה עמה ניהל הגיבור רומן קצר,
היא יהודיה, בא כנראה להצביע על חושו
האינטואיטיבי-יהודי של הגיבור... ולהצ-
דיק במקצת את גיחות האהבה המסוכ-
נות מעבר לחומה. גיבורו של אורלב עובר
את תקופת השואה, כולל אבדן הורים,
בלי משברים נפשיים, הוא משוחרר מחר-
דות ופחדים. הוא איננו נתקף בדכאון
או אפתייות, הכל עובר חלק מדי ולכן
איננו כל כך מהימן עלינו. יכולנו אולי
לטעון שראייתו של הילד היא תמימה
ואין הוא יורד לעומק האסון הפוקד
אותו, את השכנים ואת כל היהודים
שבגיטו. אלא שהמחבר דווקא מעוניין
להציג בפנינו נער נבון שקול, החולף
במרתפים, פוגש פצועים, ממשש מתים
ואפילו יורה באקדוח להגנתו ואיננו
נרתע.

כל זאת כדרך אגב, כי עיקר מעשיו
הם בהפגנת כושר ההמצאה הרובינזונית
באי הבודד. אורלב החמיץ נסיון מעניין
להגיש לנוער סיפור על השואה באמצעות
זינר של סיפור הרפתקאות. הרקע של
השואה, המרכיב את המבנה הסיפורי
המסגרת, איננו זוכה לפיתוח ולהת-
ייחסות היכולים לעורר רגשות או הבנה
למה שהתרחש בה. הרפתקאותיו של
הגיבור הן כה דומיננטיות שאירועי השר-
אה, כולל אבדן ההורים, נהפכים להיות
שוליים. וכך הולך לאיבוד המסר על
השואה, שהספר המרתק הזה יכול היה
למסור לנוער, אילו הפרופורציה של
מסגרת הסיפור והעלילות הריבנוניות
היו מאוזנות יותר.

השואה בספרים לילדים ולנוער

מאת מאיר וייל

א. הדחיפה הישירה לשוב ולדון בנושא
המאמר — ניתנה לי ע"י ילדה, תלמידת
כיתה ה' שקראה את "הלינו אותי לילה"
למניה הלוי, הוצאת ספרית הפועלים.
עם סיום הקריאה אמרה לי: "אבקש
ממורתי שתקרא את הספר לפני הכיתה"
בשיחתנו שאלתי: "האם הרבית לבכות
בשעת הקריאה"? והיא השיבה: "כמעט
שלא בכיתי לא יכולתי, אולם עצובה
הייתי שבועות רבים אחרי קריאת הספר.
כאשר נזכרתי בספר ירד עצב עלי"...
לשאלתי: "לשם מה הנך רוצה שהמורה
תקרא את הספר לפני הכיתה"—גמגמה
ולא ידעה לנסח דברים ברורים, אך אני
חשתי, שהיא רוצה שגם חברותיה וחב-
ריה יחושו את ים הצער המציף את
ללקה (הנפש הראשית הפועלת בספר)
את חוויית אינ-אונים נוכח השמדת ילדי-
ישראל וגם לעורר הערצה לגבורה, למ-
אבק, לרצון העז לחיות המתחשל בנפש.

1. ר' מאמרי השואה בספרות לילדים ולנוער,
"הד החינוך", חוברת ל', ניסן תשכ"ח.

כאז כן עתה נכתבת הרשימה, לא רק
מתוך התעניינותי בספרות לילדים ולנו-
ער, אלא מתוך צורך עמוק וצו פנימי
התובעים: חובה היא לדאוג ולעשות מה
שניתן לקיים את הדיבר — לזכור ולא
לשכוח!

עלינו לדאוג שילדינו ידעו, יחושו ויהגו
בתקופה העגומה המכונה **השואה**; יבי-
נוה, יזכרוה ולא ישכחוה.

אין אמצעי טוב יותר מן הספר שיגן
על הזכירה. (הסיפור בעל-פה מפי בני-
התקופה הלא מוגבל בשנים הוא).

לפיכך יש להרבות בהבאת סיפורי בפי-
ני תלמידינו, ולעודדם לקריאה עצמית.
להלן עמדויהם ודבריהם של המשר-
חחים על ספרים ומספרים בנושא השואה
כפי שנחרתו בזכרוני.

2. L. Langer כתב בספרו — The Holocaust
and the literary imagination. Yal Univ.
Press 1977 : ספרות השואה היא ספרות
חסרת תקדים בספרות היפה ההיסטורית
ובהיסטוריה של הספרות.

מורה אחת "ההינה" וקראה (כמעט) את כל הספר "הלינו" לפני תלמידיה בכיתות ד' (באחת 45 תל', בשניה — 40). לפי שסיפרה המורה היתה הקריאה מן הספר לתלמידים חויית יסוד, אם כי מרעידה אותם ומדכאתם. אולם עם סיום הספר — נרגעו, נתנחמו ונתעודדו בעובד דה שהילדה ללקה (בת גילם) גברה בכרחה הרב וברצונה העז על כל ייסוריה, מצוקותיה ותלאותיה ונשארה בחיים. תפילתה לאלוהים (בפרקים "לנשום, לנשום" "והנדידה"). נתקבלה... וזכתה בחיים... יש ובשעת קריאתה — ממשיכה המורה לספר — פרצו ילד אחד, או אחדים בבכי חרישי, עמום ומרוסק (התביישו...). למרות הנכאים שהשרה עליהם המוקרא והמסופר נמשכו לשמוע, "דאגו" שהמורה תביא את הספר ותמשיך לקרוא באוזניהם. אוירת הדיכאון כמעט וחלפה, נרגעו עם עלות בסיפור, דמויות ומעשים שיש בהם יחס אנושי לנרדפת אין קץ, כגון: החייל העומד לירות בילדה, הערומה, הפצועה והשותתת דם, ופתאום מביט בה וצוחק פונה לה עורף ואינו יורה. ברגע של אנחת ההקלה — פרץ אחד הילדים ואמר: הוא (החייל) ידע שבין כך היא תמות וחבל לו על הכדור ה"נאצי". הילדים בכיתה דחו בקולנות את סברת הילד, הם נאחזו בזיקי חסד וטוב, בעולם של חשכות ואפלות, הזיקים האלה הם קרני אור. אחד אמר: חייל גרמני אמנם, אולם רחום וקצת טוב... התלהטו למצוא בסי

פור זה תופעות של טוב לב, מעשה רחמיים, זיקי חמלה, כאשר נדמנו אלה כמו: האיכר הזקן, הילדה שהביאה לה אוכל, האשה שבמרתף המסייעת לה וכו' — כאשר אלה הופיעו הורגשה נחת רוח בעיני הילדים. (אם יש גם טוב — יש טעם לחיים וחובה על כל אחד להגביר את הטוב ואת החסד ולהדביר את הרע והאכזריות). המורה אמרה לי כאילו סיכמה, שלא תיארר לעצמה, שעם הקריאה תשתרר אווירה כזאת של צער, כאב, בושה (כאב להם שהילדה שנראתה להם טובה ומסורה מחליפה את ללקה בכללב...). יחד עם תקווה ואמונה באדם שיכול הוא להיות גם טוב...

ג. הספר בכיתות ז'-ח'

עולם מיוחד, עשיר חויות ודעות (לקח), נתגלה בכיתות ז'-ח' בשיחות על הספר הזה. עלו הערכות התלמידים וגישותיהם לילדה קטנה הנאבדת יחידה, בודדה, בעולם זר וצורר. לא פעם חזרו והעלו בתמיחה את העובדה, כי היא מספרת, אמנם בלחש, לרבים, כי היא יהודיה. (בפרקים האחרונים של הספר, אולי משום שהתבגרה והתנסתה, היא "מסתירה", אינה ממחרת לגלות את מוצאה). הגיגיהם ויחסיהם לנפשות הפועלות ול"אירועים המתארכים בספר בוטאו בבהירות ובעמקות. לא רק בכיתה אחת עמדו על העובדה שהילדה הזאת שאחיה ראו אותה חלשה ומחוסרת התמצאות — היא לומדת להיאבק, לעמוד על נפשה ולהניצל. לפעמים התרשמתי שלא רק "בללקה" הם מהרהרים אלא בעצמם וביחסיהם אל אחיות (ואחים) צעירים... כיתות ז'-ח'

אלה היו מרובות תלמידים, לפחות 40 בכל כיתה, ולהם עניין וחיבה ללימודים המפתחים את חשיבתם, המושכים את לבם ומרגשים את נפשם (למעשה — ספרים כאלה ועיבודם הנאות — מוסיפים ערכים חינוכיים לתלמידים כאלה). את שיחות הפתיחה החלו מנקודת מבט שונות. כוונת הגיון היתה:

- (1) להתאים את השיחה לאופיים של מירב התלמידים
- (2) לבדוק איזו פתיחה גורמת במיוחד להבעת תמהון התלמידים
- (3) לבחון איזה פתיחה רצויה וטובה מבחינה דידיקטית ומתודית. דרכים שונות בעיבוד-דיון על יצירה ספרותית, מעשירות ומעמיקות את הגישה ואת ההבנה ביצירה...

ד. אדגים שלוש שיחות פתיחה בשלוש כיתות.

(1) במה השפיע הספר עלינו, על כל אחד מאתנו, על מחשבותינו, על רגשותינו. (שקט מורגש בכיתה, ררצים להגיד, אולם קשה, כאילו חוששים פן יחללו את עולם חוויותיהם, אין מעיזים). המורה חשה במצב ומשתדלת לרכך את הצעתה, מצמצמת ואומרת: נקל על עצמנו ונאמר איזה אירוע, מצב, הפעמים וריגש אותנו במיוחד. וכאן החלו לזרום בלאט, בהתרגשות ואח"כ כנהר גועש תשובות שונות. בשיחה המורה משלבת את עצמה בחבר התלמידים. כאחד מהם, הם והיא יגידו מה שלבם חפץ להגיד, מה שהעיק ומעיק, כאב וכואב, השפיל ומשפיל, גם מה ש"הרגיעם" וגם מה

הסיקו מהקריאה — אם הסיקו. פתיחה בדרך שנייה. המורה: בי-קשתי מכם לרשום בשעת קריאת הספר את רגשותיכם המיוחדים, ההרהורים השונים והרעיונות המיוחדים שעלו והדהדו בכם עם קריאת הספר. נשמע מפי אחדים מכם מה שכתבתם, גם אני רשמתי, עם סיום דבריכם אקרא את דברי אני.

פתיחה בדרך שלישית: נתבקשתם לתת דעתכם לארבע נקודות בעת קריאת הספר. אנא מסרו את העליות:

- 3.1 (1) לנפשות הפועלות בספר: מי היא האישיות השנייה, מאלה המתוארות בספר, המושכת את לבכם במעשה וביחסה לאנשים (מתוך ההנחה שללקה היא הראשונה).
- 3.2 (2) איזה אירוע, או מצב מהאירועים עים והמצבים המסופרים בסיפור זה ריגש, או זיעזע אתכם במיוחד?
- 3.3 (3) לו ניתן לכם, מה הייתם מבקשים מן הסופרת שתוסיף לסיפור שהיא סיפרה לנו בכאב ובצער (מאופקים אומנם)?
- 3.4 (4) מהי הנקודה הנוספת על השלוש שהייתם מציעים לדון בה.

ה. דעות, חויות וריגושי התלמידים כפי שעלו בשיחות.

התלמידים העלו בזה אחר זה רשמים, מפני קוצר היריעה איני מביא במיוחד את דברי המורים, יש ואני משלבם בשיחות התלמידים.

דמויות

יעקב פייכמן - במלאות מאה שנה להולדתו

מאת ד"ר אוריאל אופק

כשהמחבר עיף מעט מן הגדולים ומתחיל להשתעמם בחברתם, הוא יושב וכותב סיפור ועוד סיפור [לילדים] — פעמים מילדות עצמו ופעמים מילדותכם שלכם. אותה שעה באה השמחה בלבנו והשיעמום אין לו עוד שליטה עליו. כי מי שנותן דעתו לשמח לב אחרים — ושימח מעט גם את לבו.

מלים גלגלות אלה של יעקב פייכמן, שנכתבו בפתח ספרו "אילת העמק" (מסדה, 1942), יש בהן כדי להעיד על הקשר ההדוק שהיה לו לספרות-ילדים. ואכן קשר זה ליווהו כל ימיו: תחילה כקורא גלהב של ספרי ילדים ונוער; אחר-כך כיוצר: שירו הראשון נדפס בחלוץ שבועוני-הילדים, "גן שעשועים" (ליק, 1900). וכן כעורך, מבקר ומתרגם. עמוקה כל-כך היתה המודעות שלו לתחום ספרותי מיוחד זה, עד שניסח לעצמו 'תורת ספרות-ילדים' ברורה ומגובשת:

כל מה שמוגש לילד מחייב איכות של ביטוי, של תוכן (בעצם אין להבדיל בין שני אלה) יותר מזה שמוגש לגדולים, הואיל ואין הילד עשוי לפלוט, להשתחרר מהשפעת הפסולת [...]. ספרות-ילדים גדולה זו, שתרגין את נפש הילדים בלי להנמיכה, היא בעיה של יצירה גדולה, של תרבות מחוקקת, תרבות שאינה משועבדת לשיגרה.
(מתוך המסה "ספרות ילדים", נדפסה בקובץ "לשון וחינוך", 'אורים', 1956).

אין ספק בעיני, כי גופי הילדות של פייכמן, שליווהו כל ימיו ועליהן שב והתרפק שוב ושוב והירבה לתארם בשיריו, סיפוריו ואפילו במסות הספרותיות האקספרסיוניסטיות שלו, הם שהביאוהו גם להקדיש הרבה כל-כך מכשרונו ומרצו לספרות-ילדים. הוא נולד בסביבה כפרית — בעיירה

חוויות משאלות והדהדו ביטויים כגון: הזדעזעתי, רעדתי, כאב, צער.

תלמידים הבליטו אפיזודות מדכאות שלא ייאמן כי אכן קרו — כגון הרהור הרופא על מות התינוק, התינוק בשוק, שפלות הנפש של פלוני.

התלמידים רצו לדעת אם המסופר נמסר לנו כפי ש"עלה" בזכרון הסופרת או שמא זו יצירה ספרותית, מכוונת, כדי להבליט את עולם האתמול מול ימי השואה.

רושם עז עשה התיאור על קרון הרכיבת: צמאון, חנק, דחיסות, עולם ללא רחמים, השאיפה להינצל, לברוח, לחיות. עלו רשמים עזים המבטאים הערצה לגיבורה הבודדת במאבקה, גלמודות מוקפת אויבים, תבונת חיים, רצון ברזל, אך גם אמונה ומקריות.

צפו היחסים בין בני-אדם פשוטים וטובים שניסו לעזור ולסייע.

נשאלו גם שאלות שאין עליהן תשובה.

האירועים נותרו בבחינת חידה. כיצד

יכלו דברים מסוג זה שסופר עליהם להתרחש, וכמובן עלתה השאלה של הנאצים ומעלליהם.

העובדה שמרבית היהודים במחנה אביה לא האמינו לסיפוריה על ההשמדה הנוראה, מסבירה את העובדה המעציבה שהיהודים לא התכוונו להתנגד לגרמנים, הגרמנים השתמשו באמצעים רבים לעורר אשליות אצל בני עמנו. רבים היו בטוחים שמעבירים אותם למקומות בהם יעבדו, אמנם יסבלו אולם לא העלו על דעתם שימיתום, אולי מעטים חששו וחשבו על מוות.

תלמידים רצו לדעת יותר על הילדה, "חבל שהספר אינו מספר יותר על חייה האם מצאה את אביה ואת אחיה...".

המשפט האחרון שלי וכנראה גם של תלמידי הכיתה הדהד זמן רב: ילדה גלמודה, בודדת, מיותרת ושכולה הצילה את עצמה מתהום חיים כזו, יחידה, לבדה, בלי שום עזרה!

היה מובן מאליו כי בספר הבא יקראו איך חבורה נאבקת על קיומה.

הבסראבית הקטנה בלצ'י — בג' בכסלו תרמ"ב (25.11.1881) לאב שעסק בגידול צאן ובחכמה אדמות. סביבה זו וגופי ילדות אלה הצמיחו בו את אהבתו לטבע ושימשו אשראה לרבות מיצירותיו לילדים. הוא אהב לספר והירבה לספר כיצד "היה מפליג עם חבריו בשדי אפר ועל בצעי פומ וחזור הביתה קרוע ופרוע", וכיצד "היה מפריח יונים ומתקין עפיפונים ועושה צפצפות מגרעוני משמש"; אבל יחד עם זאת הטעים כי "לקרוא ספרים אהב כאשר אהב להפליג בשדות ולטפס על האילנות", וכי "היה משתקע בקריאת ספרים עד כדי לשכוח עולם ומלואו. יום שנודמו לו ספר כ'אהבת ציון', כ'עמק הארזים' או כ'רובינון קרונו' היה לו יום שכולו חג". (כל המובאות — מתוך "הסיפור על המחבר", בפתח ספרו "איילת העמק").

בגיל ארבע-עשרה נסע פיכמן הצעיר לקישינב להמשך לימודיו, ובשנתו העשרים עבר לאודסה שם נפגש עם ביאליק, שהשפיע עמוקות על יצירתו. לאחר שלוש שנים עבר לווארשה, שם השתתף בעתון "הצופה" ופירסם את מסותיו הראשונות. כן עסק בהוראה במקומות שונים ובעריכת ספרי ילדים בהוצאת "תושיה". בשנת 1912 הוזמן לבוא לארץ-ישראל, כדי לערוך את הירחון לנוער "מולדת". הוא השקיע בעבודת עריכה זו — אולי יותר מאשר בדברים אחרים שערך — הרבה נשמה והרבה מסירות, בהשתדלו "לתת ב'מולדת' דפי אור לבני הנעורים, לתת להם מעט ירק ומעט גילין, כאן בא לידי פלוגתא עם י"ח ברנר, שטען באזניו כי יש "להחזק את רוהם, לחסן את אופיים (של הילדים), בהוציאנו אותם בעודם רכים אל קשי הקרב" (ראה ספרו של פיכמן "סופרים בחייהם", עמ' 181).

מאז הירבה פיכמן לעסוק בעריכה. בין השאר ערך את הירחון "מעברות" (1919—1920), את השבועון לילדים "הארץ" (1921), וכן את ספרי הלימוד והמקראות המשובחות שלו לילדים: "שבילים" (1916), "לשון וספר" (חלקים א—ה, 1924 ואילך), "מענית" (חלקים א—ה, 1935—1936) ועוד. בכל מה שכתב, תרגם וערך ניכרת שקידתו להגיע לשלמות — שלמות בביטוי, בצורה ובתוכן.

המשורר המתקן את עצמו

"חובתנו לבדוק את עצמנו שבע בדיקות בשעה שאנו כותבים סיפורים וחרוזים לילדים", כתב פיכמן במסה שלו "ספרות ילדים", "חובתנו גם להזהיר את חברינו הצעירים, שלא יעשו את דבריהם במקצוע זה — שהוא רק נראה קל — הרגל ואימוני-יד. מקצוע המור הוא".

ואם תבע פיכמן מאחרים 'שבע בדיקות' בשעה שהם כותבים לילדים, על אחת כמה וכמה שכפה דבר זה על עצמו. עיון בחמשת ספרי השירה שלו לילדים, וכן בעשרות שיריו הפזורים במקראות ובשבועוני ילדים (ושלא כונסו לספריו), יוכיח לנו שני דברים: קודם כל, שבמכלול יצירתו הלירית לילד הודרך תמיד על-ידי עקרונות האסתטיקה הפיוטית והאמת היצירתית; ושנית, שהמ-שורר לא היה מעולם שלם עם עצמו ועם שיריו, וגם לאחר שנדפסו השירים שב ותיקנם וטרח בליטושם ובדק אותם 'שבע בדיקות' לפני הדפסתם המהודשת.

עלם בן 18 היה פיכמן, בשעה ששלח מעירת-הולדתו את ראשון שיריו אל א"מ פיורקו, עורך השבועון לילדים "גן שעשועים"; בגליון 12 של כרך ב' נדפס "שיר אביב" זה, שעם כל תמימותו כבר ניכרים בו הסממנים הפיכמניים האופייניים. הנה הבית האחרון שלו:

במרום הקיץ / החרס יופיע ופלגי אור ישפוך על כל יפה נוף;

כל דשא צומח / כל ציץ גומן ריח,
מה נפלאים מעשיך, אל טובו

אחריו כתב פיכמן עוד כמה שירי אביב מרנינים, אך אותו שיר ראשון שלו נראה בעיניו כנראה, יצירת בוסר, ולמיטב ידיעתי לא הדפיסו עוד בשום מקום אחר והוא נשאר גנוז באותו עתון נשכח ויקר-מציאות.

כעבור שנתיים אנו מוצאים כבר שירי ילדים חדשים, ובשלים יותר, של פיכמן הצעיר בין דפי השבועון המשובח "עולם קטן", שנערך בווארשה על-ידי א"ל בן-אביגדור וגיסו ש"ל גורדון. מאז זכר פיכמן לטובה את בן-אביגדור (שהיה בין השאר חלוץ המו"לים של ספרי ילדים), ולאחר מותו הפתאומי כתב עליו: "את פרוטות ההונראר הראשון, בעד שירי הראשונים שנדפסו בעולם קטן קיבלתי מידי, כשהיה צוחק את בת-צחוקו הנעימה, הביישנית" ("התקופה" י"ב, תרפ"א, עמ' 477).

מאז הלך מעיינו השירי של פיכמן וגבר, והוא פיזר מאוצרו הפיוטי כמעט בכל עתוני הילדים שיצאו בחייו וכן במקראות שערך. לא כל השירים הללו כונסו בספרי שיריו לילדים, ופנינים לעשרות גנוזים באותם עתונים וספרי לימוד ומחכות לגאולה, ביניהם אזכיר, למשל, את שיר-הנוף הציורי "בצהרים":

גם חטה, גם שפון, גם שְׁעוֹרָה
ראשֵׁיהֶם לְאַרְץ הַרְיָדוֹ —

את הזמר הקליל החייכני "בחצרנו":

בְּחֻצְרֵנוּ הַגְּדוֹלָה / יֵשׁ קֶהֱל שְׂמֵחַ...
תְּרַנְּנוּל צְרֹדֵד וְהוּא / כָּל הַיּוֹם בּוֹרְחֵ —

או את השיר לפעוטות "אל התרנגול":

תרנגול, תרנגול / למה כה תרים הקול? —
(המקרא "שבילים", אודסה 1918, עמ' 13).

עיון בקבצי השירים לילדים של פיכמן יגלה, כי שירים אחדים חוזרים ומועברים על-ידי המשורר מספר אל ספר, אלא שבכל פעם הוא טורח ומתקן אותם, או אפילו כותבם מחדש. תיקונים אלה מגלים את השאיפה שפיעמה בו תמיד, להוציא מתחת ידיו יצירה מתוקנת ככל האפשר, ואת השיפוט המחמיר שלו כלפי שיריו. 'שבע בדיקות' תבע כאמור מאחרים ומעצמו אפילו כלפי שיר-ילדים קטן ופשוט.

הבה ניטול, למשל, את השיר הראשון, המופיע בקובץ שיריו הראשון "אגדות ושירים" (מקרא, ורשה 1910), ונעקוב אחרי גלגוליו ונוסחיו המתחלפים בקבצי שיריו הבאים, "ערבה" (אמנות, פרנקפורט 1922) ו"עם שחר נצאה" (מסדה, רמת-גן, 1957):

בְּשׁוֹרָה טוֹבָה לָךְ הִבְאֵתִי -
שָׁמֶשׁ אָבִיב זָרְחָה בְּהִירָה,*
וּבִיעָרִים וּבְגֵינִים
הַצִּפְרִים אוֹמְרוֹת שִׁירָה.

(“אגדות ושירים”)

בְּשׁוֹרָה טוֹבָה לָךְ הִבְאֵתִי -
כִּי הֵנָּה נִמְלֵא אוֹרָה:
וּבְיַעַר וּבְחַרְשׁ
כָּל צִפּוֹר אוֹמְרָה שִׁירָה.

(“עם שחר נצאה”)

ב“אגדות ושירים” — זה הקובץ שפיקמן זעם על שהעורך “קילקל והשחית את שיריו” — באים אחרי הבית הראשון עוד שלושה בתים, המספרים על לקחת חסידות שעברה ברקיע “כמפרשים לבנים קטנים” והביאה אתה בשורת חג. ב“ערבה”, לעומת זאת, מצויים עוד שני בתים — על הנחלים שנתנו קולם, על החסידה ששבה ממרחקים ועל המצה השמורה בתוך סדין לבן, ואילו ב“עם שחר נצאה” נוסף עוד בית אחד בלבד (שהוא ה“חלש” מכולם, לטעמי) — על חג הזפסח הנותן את ריחו הטוב “ואביב כבר בארצנו, / זמן חרות וגיל וחן”.

גיתות מדוקדק עשוי לגלות כמה מן הטעמים, שהגיעו את המשורר לעשות כל תיקון ותיקון, אשר לבית הראשון של “אביב”, על שלוש גירסותיו הגל, אעיר רק, כי תיקון השורה השניה ב“ערבה” (לעומת “אגדות ושירים”) מקורו, אולי, ברצון לנתקה משירו המפורסם של מ“צ מאנה “משאת נפשי”, הפותח במלים “שמש אביב נטה ימה”. ואילו ב“עם שחר נצאה” שינה פיקמן קודם כל את המיקצב המלעילי-אשכנזי של השיר למיקצב מלרעי-ספרדי, ותוך-כדי-כך ליטשו ועשאו מגובש יותר וקולח בניגון מלודי טבעי.

בדיקת הגירסאות המתחלפות של עשרות משיריו של פיקמן על גלגוליהם השונים, מגלה את הלבטים הבלתי-פוסקים שהמשורר התלבט בהם בשעה שהעביר את שיריו בכור-היוצרים המצרף, חוקרי השירה יגלו שירים ש“עלו” עם המשורר מן הגולה לארץ, השילו מעליהם את הלבוש הגלותי, על נופיו ומראותיו, חידשו את מיקצבם והיו לשירים ארץ-ישראליים רעננים ושטופי שמש; אם כי לא פעם היה שינוי זה גם בעוכרי השירים ופגם בצביונם הטבעי. ואילו המשוררים הצעירים יוכלו ללמוד בבדיקה והשוואה זו משהו מסודות היצירה של משורר-אמת, שלעולם אינו שלם עם עצמו ושואף תמיד אל השלימות האמנותית.

פלאים במראות יומיום

“כוחה של השירה יפה מכוחה של המציאות”, אמר פעם פיקמן (בהרצאתו ‘על החינוך לקריאה’, בתוך: “לשון וספרות בבית-הספר היסודי”, 1955, עמ’ 180), בהוסיפו שאצל הילד “הקרוב נדחה תמיד מפני הרחוק”. אולי בשל תפיסתו זו את עולם-הדמיון של הילד הקורא, שליט היסוד האגדי

1. עליאף השם “שירי אביב” (ברבים) — רק שיר אחד לפנינו
* בנוסח אחר: “כי השמש זרחה בהירה”.

אמא מבולבלת

2.

שם הספר אינו מצביע על תוכנו. “אמא מבולבלת” היא כותרת של שיר ובו אכן סיפור על אמא שמבלבלת דברים בעת הבישול ובעת הטיפול בילדה. אך המשוררת מתייחסת בסלחנות לאמא זאת, כי היא מנסה “ומשתדלת להיות קצת פחות מבולבלת”.

השירים האחרים שבספר, מכוונים לילדים בגיל הרך, מספרים על דברים שונים מחיי הילדים, על חוויותיהם ואורח חייהם, וברובם סיפור מעשה, המתואר בהר-חבה — יחסית כמובן ליכולת תפיסתו של ילד בגיל רך.

דברים אלה נאמרים כדי להדגיש, שדליה רביקוביץ מתייחסת ברצינות לילד ומגישה לו שירים עשירי-תוכן ואינה נתפסת לגל של כתיבת אפוריזמים פסיכולוגיים בסגנון ילדי. נוסח זה של שיריה יש בה יתרון נוסף:

ילדים אוהבים לשמוע שירים או סיפורים שמוע וחזור, כי הם אוהבים את הידוע להם, ושיר שתוכנו אינו מצומצם להיגד קצר, מגלים בו מדי פעם דברים חדשים, כי הילד אינו קולט בקריאה ראשונה את כל הנאמר בו.

התכנים שמביאה דליה רביקוביץ שונים: יש בסיפוריה מן המשפחה המצומצמת: אחים, אמא, סבתא; ויש שירים-סיפורים שנושאים הסביבה הקרובה לילד — ריב עם חברים, רופא המשפחה.

הסיפור של דליה שוטף קולח, והחריזה העקבית מוסיפה לו את המשיכה מחמת ההפתעה שבה. המצב הבריאותי של הילד מעסיקה את המשוררת. שלושה שירים היא מקדישה לנושא זה ושלוש דמויות של רופאים — ביניהן רופאה אחת — מופיעות בשירה, והם, הרופאים, פעילים, בודקים, מסתכלים; ד”ר צבי “מקיש בגב ובחזה / בודק את המצב הזה / בוחן את עצמו ואומר: הוא יתגבר”.

הרופא מקור לאופטימיות — “הכל יהיה בסדר”.

מתגנבים לשירה של המשוררת מוטיבים של חולשה: יש צרות שגורמים חברים המרביצים, (צרות) יש קיפוח לבכור מפאת האח הקטן (אח קטן), גדי מבקש להיות גדול (גדי מתחפש לגיירפה) יש חרדה לאלון ברכבת: פתאום נעלמה לה / הבבואה... / ואולי נחטפה. (נוסעים ברכבת). הילד מפחד להישאר לבד בבית (ותבולה) איתן סובל מהילדים הגדולים, הם מרביצים לו (איתן). חרדה זאת שאופיינית בשירים מוצאת ביטוייה אולי משום שדליה רביקוביץ רוצה למלא תפקיד חינוכי וחושבת להקל על המועקה.

ואולי החרדה מקורה, מתחת לסף הכרה, בהיעדר דמות שאפשר לבטוח בה, בכל שירה מופיעה האם פעמים רבות אבא נזכר פעם בחיוב ופעם בשלילה “אין לו אב”, גם סבתא נזכרת מספר פעמים, סבא אינו מוזכר כלל.

הציורים של מישל קישקה קריקטוריסטיים מוסיפים לטקסט וממתנים את הרצינות שבו.

2. כתבה: דליה רביקוביץ, צייר: מישל קישקה, הוצאת “כתר”, 42 עמו, לא נמוספרים.

בספר 9 סיפורים קצרים על דיירי הבית ש"ברחוב אילן מספר 2". בבית זה גרים ילדים ולכן קורים דברים רבים ויש לספרם. "הסיפורים מחכים לכם מאחורי כל דלת".

הסיפורים סיפורי הווי אך לא של הילדים בלבד, כולם קשורים ביחסים ילד-מבוגר. יש סיפורי חצר שהמתהווה הוא בין ילדים לבין עצמם, בסיפוריה של נירה הראל כל המתהווה קשור ביחסים שבין ילדים למבוגרים, לעתים עומד במרכז העלילה המבוגר, והילד הוא המשקיף מן הצד ומגיב על המעשים של הזולת כגון בסיפור "ואם זו אמת". העיקר בסיפור הוא האב שנעצר על-ידי המשטרה בשל חשד בקבלת שוחד.

כתוצאה מסיפור-מעשה זה וכתגובה עליו אנו למדים על התנהגות הבן. אך לא רק מבוגרים סתם, בשני סיפורים מעמידה נירה הראל במרכז זקנים (קובי יודע — 23); לגברת מן צמח זקן (33).

סיפוריה של נירה הראל מיועדים לקורא הצעיר ומטרתם לחנך. הילדים עושים מעשים שלא ייעשו: משקרים במודעות, מרמים, פותחים דלת של בית שלא להם מתוך סקרנות, אך למען מטרה נעלה, בבחינת המטרה מקדשת את האמצעים לכן לפעמים מותר לשקר (87), או "אם דבר רע אחד מתקן דבר רע אחר, אז שניהם כבר לא רעים".

תפיסה מוסרית שאינה מקובלת עלי, ולהציגה באור חיובי בפני ילדים — ודאי שלא.

נירה הראל מנסה לחרוג מן השגרה הלשונית ומגישה לילדים סיפורים מתובלים בסלנג והרבה שאלות שאופיין שאלות ריטוריות "אלא מה"; שאלות ותשובות: מי מתחילה לדבר? טובה (28, 59) מי עונה לה? אמא. מי שותקת לה? אילנה (56). ושאלות ללא תשובות, בעיקר בסיום הסיפורים.

יש אומרים, והדבר אצל רבים בבחינת מוסכמה, שסיפור לילד חייב להסתיים ב"הפיאנד".

נירה הראל כופרת בעיקרון זה ולדעתי בדין. יש בסיפוריה סיומים שאינם גמר והילד הקורא מועסק בהמשכו כגון: "רק אשה אחת ידעה את התשובה לשאלה הזו. כל האחרים צריכים לנחש" (47).

או: "מה העיקר?... אולי אחר כך. בפעם אחרת (82).

או: "מי זה יכול להיות? אולי אבא באמת חזר? (89).

לא אהבתי את הדמויות של קישקה המצוירות בסגנון החברבות.

3. כתבה: נירה הראל, צייר: מישל קישקה, "כתר", 1981, 96 עמ'.

הספר, בפורמט אלבומי, ובו 42 סיפורים על אישים ש"זרעו חלומות" בלשונה הפיורטית של המחברת ואלה הנביטו ברבות הימים "פרח" יפהפה — מדינת ישראל. לבנה מושון מתחילה בדון יוסף הנשיא ששיקם את טבריה במאה ה-16 ומסיימת ברחל ינאית בן-צבי, שפעלה במאה ה-20.

לכאורה, מקיפה המחברת תקופה של 500 שנה, אך בדרך הטבע האישים שזרעו למעשה את זרעי המדינה קרובים יותר לתקופת הקמתה היינו למאה ה-20. מובן לכן מאליו כי המחברת מביאה מעט על מספר האישים שחלמו את חלום התקומה עד המאה ה-20 — 8 בסך-הכל, ואילו על אלה שפעלו במאה שלנו, מראשיתה ועד הקמת המדינה, מרחיבה — 42 במספר.

אין המחברת כותבת ביוגרפיה של האישים שהסיפורים עליהם מובאים בספר. הביוגרפיה רשומה בסוף כל סיפור בשורות ספורות. עיקר הסיפור הוא אפיזודה בחיי הגיבור, שמטרתה כנראה, להבליט את אישיותו באמצעותה ולהמחישה. כך למשל מסופר על ז'בוטינסקי ביום שלג אחד בירושלים ומוכנתו לסייע בידי אחרים. תוך כדי סיפור אנו שומעים מפיו כי הקים את הגדודים העבריים, אך האם יום זה והסיפור על פינוי השלג הוא המשמעותי ביותר למען אפיין את חייו ופעילותו של ז'בוטינסקי — ספק.

או דוגמה אחרת: אל ברל אנחנו מתוודעים כשבא ליפו לקבל את פני אמו. מהרהוריו, בעמדו על הרציף, אנו למדים משהו על ילדותו, ודרך חקירת אמו את האנשים היא שומעת על פועליו של ברל ושאירותיו לאיחוד מעמד הפועלים בארץ. אפיזודה על סוקולוב מוגשת בתיאור יום שהותו בירושלים, בעקיפין אנו מתוודעים למקצת מפעולותיו המדיניות של סוקולוב*.

אין לשאול מדוע בחרה אפיזודה זו או אחרת, שכן שום אפיזודה שהיתה בוחרת בה אינה יכולה להקנות מושג על פעילויותיה של כל אחד מהדמויות. הבחירה של הסופרת ונימוקיה עמה, ההנחה ודאי היהת כי בעקבות הקריאה בסיפור קצר ירצה הקורא להרחיב דעת על כל אחד מן האישים הרבגוניים.

כן אין לשאול מדוע נכנסו ללקט זה אישים אלה ואחרים לא. בן-גוריון, טרומפלדור, אוסישקין, הלל יפה ואחרים, כך נאמר לי שמור להם מקום בלקט השני שגם בו יהיו שמותיהם של אישים מפורסמים מאד ושל פחות מפורסמים.

הסופרת משוכנעת שסיפוריה יקרבו את הקורא אל חלומות הצינונות ומגשימיה — מי יתן וחלום זה שלה יתגשם.

4. כתבה: לבנה מושון, איורים ועיצוב גרפי: ניניו, הוצאת "ענבלים", 1981, 150 עמ'.

* בסיפור על סוקולוב נאמר כי הוא נפגש עם צ'רצ'יל על הר-הצופים בעת טקס חנוכת האוניברסיטה ב-1925, ואין זה נכון. סוקולוב נפגש עם צ'רצ'יל ב-1921.

יומן נעורים*

מאת צפריה גר

ספרות ילדים עברית ענייה בספרים לגיל ההתבגרות. בשלב של חטיבת הביניים ובכיתות הראשונות של בית-הספר התיכון מתקשים נערים ונערות למצוא את הספר הזן בבעיות של גיל ההתבגרות. ספר שמספר גיבוריו די מצומצם ועלילתו די פשטנית לתפיסה שלהם. ההזדהות עם גיבורי הספר חשובה מאד גם לגיל הזה. קשה לסגל צעירים לספרות מבוגרים בלי שתהיה להם ספרות מעבר המתאימה להם. יש לילד ציפיות לקראת המעבר לספריית המבוגרים. הוא שמח מאד לרגע הגדול הזה והנה כבר בפגישות הראשונות עם ספר מספרות המבוגרים יש לצעירים רבים אכזבות. פתאם הש הנער שהוא כמו תייר בארץ נוכריה ללא מזריק, כאילו "איבד את הצפון" כך קוראים הצעירים להרגשה החדשה הבאה להם לאחר קריאה בספר "רציני" בשלבים הראשונים של המעבר לספריית המבוגרים. אמנם יש כבר על מדפי הספרייה כמה וכמה ספרים שנכתבו בידי סופרים טובים שכיוונו את עצמם לגיל הזה; סופרים כמו קריץ, תלמי, פוצו, שטרייט וורצל ודבורה עומר (בכמה מספריה!) גרנות, ברון ואחרים השתדלו מאד למלא את החסר. גם הספר שלפני כעת — יומן נעורים של עמי גדליה מוקדש לגיל הנעורים בדיוק לאותם אובדי דרך בשבילי ספרות המבוגרים.

נמרוד ילד בן 14 גר במושב בעמק. נמרוד הוא מלך הכיתה. (מלך הכיתה ולא גאון המצטיין בלימודים.) נמרוד זוכה לתואר שלו לאחר קרב מכריע עם גידי, בן גילו, שלאחריו זוכה בתואר שאין עליו עוררין — "מלך הכיתה". להפתעתו של נמרוד הקרב והניצחון משאירים בפיו טעם טפל. הוא מוצא את עצמו פותח בכתיבת יומן. יומן שבו יכול נמרוד "מלך הכיתה" לפרוק מעליו כל העמדת פנים ולספר על הספיקות והאכזבות שלו. יומן שבפניו יכול נמרוד לבחון את המניעים שלו —

*. יומן נעורים, כתב: עמי גדליה, הוצאת דביר.

"לפלא תירסים בשלים בלי שהשומר ירגיש, ומה שמרגיז הוא שאני נהנה, אז למה לא להמשיך?"

בפני היומן אין נמרוד מתבייש להודות "בהתלבטויות של גיל העשרה" אחר כך הוא דן במערכת היחסים שבינו ובין חבריו לכיתה. כדי להצדיק את התואר "מלך הכיתה" מעולל נמרוד תעלולים רבים. לא פעם תוקפת אותו חרטה שלאחר מעשה, כשמתגלה שיש תוצאות לא צפויות למעשיו. נמרוד מתוודה לפני יומנו על הצער שתוקף אותו לאחר שפגע בחבר. תהליך ההתבגרות של נמרוד עובר ממש לפנינו, בעיקר כשהוא מכריח את עצמו לתקן את מעשיו, כשהוא מבקש את סליחתה של שרלה' חברתו כשהוא כותב לחבר העירוני שלה ומבקש להמשיך בחליפת המכתבים עמה. מכאן אנחנו מגיעים לאהבה ראשונה. האהבה בין נמרוד לליאת, "יפיפית הכיתה". בסיפור אהבתם מוצאים הרבה שעשועים והרבה שמחה עד למריבה הראשונה כשליאת מביאה לנמרוד מתנה — "ארנק כסף חום" כך חוגגת ליאת חודשיים של חברות. נמרוד עומד מולה נבוך בידיים ריקות ואז הוא מצהיר שהוא "שונא מתנות!" בהמשכה של המריבה נאלץ נמרוד לסגת מעמדתו "העקרונית". הוא מבטיח לליאת מתנה. לפני יומנו מודה הנער שכלל איננו בטוח בטיב רגשותיו לליאת. "אולי אני רק מדמיון לי כל מיני דברים? איך אדע מה מותר ומה אסור לי לעשות ביחסי אל הבת? איפה הגבול?"

זאת כמובן לא הבעיה היחידה המטרידה את החבר'ה, בדיוק בתקופה זאת מפגישה המורה נורית את ילדי המושב בעמק עם תלמידיה לשעבר מנתניה. לדבריה של המורה נורית העירוניים הם "מאד נחמדים ועליזים, באמת. הם בסדר גמור!" אבל בעיני הילדים במושב אין זה דבר פשוט כל כך. ואכן, כאשר העירוניים מגיעים מתברר שכל קבוצה חשדנית ומסתייגת מחברתה. בסופו של דבר, כמו נערים הם מתחילים לריב ולהתווכח ולהטיח אחד בפני השני את כל הדעות הקדומות שיש לאלה ולאלה. לאחר המריבה הם מוצאים בכל זאת דרך לבלות יחד. "ישבנו ושרנו עד השעות הקטנות של הלילה". פגישה נוספת עם העולם שמחוץ לבית הספר במושב מזדמנת לנמרוד. כשנמרוד רוכב בעקבות אליאור — נערה נוצריה שהגיעה לכיתתו של נמרוד. הילדה חריגה בהתנהגותה והרגליה והדבר הזה מסקרן את נמרוד. הוא מגלה שיש לאליאור קשר למושב אורה הקרוב. שם גרים מרוקאים. הצרוף הזה אליאור ומרוקאים מוביל את נמרוד לפגישה עם ישראל האחרת. תוצאות הפגישה מביאות את ילדי מושב אורה לחברי המושב של נמרוד. הפגישה הזאת היא גם הפתיחה להידוק קשר החברות בין אליאור לנמרוד. שני הילדים מעשירים אחד את השני כל אחד במטען שהוא נושא איתו. החברות הזאת היא בשלה יותר. כמובן שבסופו של דבר אליאור עוזבת את המושב וחוזרת לאמריקה. לנמרוד נשאר זכרון חברות אמת — או אהבת אמת, קראו לזה איך שתקראו החוויה היא חוויה מעניינת.

לרשימת הספרים לנוער המתבגר נוסף עוד ספר והבה נקווה שהמורים והספרנים ישכילו לכוון את תלמידיהם לקריאה בו.

הסיפור של רחלי וגלי ועוד סיפורים

מאת הרצליה רז

בספר הזה המכוון לקריאתם של תלמידי הכיתות ג'ו* ששה עשר סיפורים קצרים. הסיפורים כתובים באותיות גדולות למדי ונוחות לקריאה ואינם מנוקדים. יש גם איורים (מעטים יחסית) בשחור לבן ולא הרגשתי שהם מוסיפים מימד חשוב לטקסט הכתוב. המשתתפים בסיפורים הם בדרך כלל תלמידי הכתות הבינוניות והגבוהות בביה"ס העממי. כתבתי בכוונה "המשתתפים" ולא ה"גיבורים". גיבורי הסיפורים אינם דווקא ילדים; יש ביניהם בוגרים וישישים. גם הילדים שבין הגיבורים אינם מזמינים להזדהות פשטנית כמו שבדרך כלל קורה ביצירות לגיל הזה. רוב הגיבורים הראשיים בסיפורים הם יוצאי-דופן בחברת הילדים ובסביבה הקרובה להם. הטיפול במפגרים, בעייתיים, מסוגרים ומבודדים (מבוגרים וילדים) הוא המרכזי בספר הזה וזה עושה אותו בעל-ייחוד ובעל-איכות עשירה. בספרות שלנו לילדים חסרות יצירות (בעיקר בסיפורת) המטפלות בחריגים שבחברה (חריגים נפשית ופיזית).

הספר הזה, הכתוב בנימה לירית, מאיר נקודות חשובות במפגשים שבין החבורה (אותה "חברת-השווים" שפואז'ה מצביע על כוחה ועוצמתה לגבי הפרט בגיל הזה) לבין החריג; בין אם הוא בכיתה, בשכונה או בצבא. המספרת, שעבדה שנים כיועצת בבית-הספר, יודעת להאיר מצבים ריאליים קשים בחיי הילד החריג ולרכך אותם, היא מתארת התנסויות קשות המסתיימות, בדרך כלל, בסופים חיוביים. העולם הקשה והקשוח המועלה בספר מלמד לקחים; עוזר ונעזר, מתרכך.

1. כתבה: צפירה עגון, אייר: יעקב גוטמן, הוצאת רשפים, 1981.
* לדעתי הספר מכוון לתלמידי כיתות גבוהות יותר — ה' ומעלה — העורך.

היסוד הרומנטי המרפד את האירועים הריאליסטיים שבספר מאפשר לקוראים (ובעיקר לקוראות) להזדהות עם המתרחש, להתרשם וללמוד ממנו. קשה לי לתאר לעצמי שהספר יזכה לתשומת לבם של הקוראים בגיל הזה. הבנים, בעיקר, מחפשים בקריאה עלילה מרתקת, הם אינם מוכנים להשתקע בעסקי-הלב. בנים ובנות בגילאי שמונה — שתים עשרה, מחפשים רומנים (סיפור רחב ורועה) ואינם ששים דווקא על סיפורים קצרים.

הצורך של הקוראים בגיל זה (גיל הרובינזונדה) הוא הזדהות עם גיבור ממשי היוזע לפתור בעיות בחיי יום-יום. הם זקוקים לזמן קריאה ממושך דיו, כדי "להיכנס" לתוך ההזדהות עם היצירה וכדי להילכד בעלילה המרתקת. ספר סיפורים אינו מיצרך מבוקש לקריאה עצמית בגיל הרובינזונדה. אך, נדמה לי שאוסף סיפורים זה יכול וצריך לשמש חומר לקריאה מונחית בכיתות. כדאי למורות לשכפל סיפורים מתוך הספר ולהיעזר בהם בשעורי-חברה ובשעורי-ספרות.

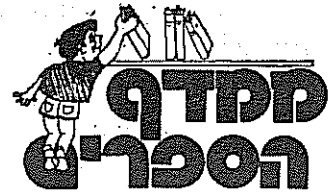
הארה מתאימה של החומר הספרותי הזה, יפתח לילדים שער אל עצמם ואולי (בעזרת מורות רגישות ונבונות) יזמין אותם להתייחסות נכונה יותר לחריגים שבתוכם ובסביבתם הקרובה.

אני ממליצה במיוחד על הסיפור השני בקובץ "המלון של אברהמי". סיפור זה הוא על אדם מפגר הנפגש עם ילדים בשדרה והוא מפחד פחד מוות מכלבים אבל, אוהב ילדים קטנים ומטפל בהם בעדינות. טיפוס הגורם להורים מסויימים סלידה ורתיעה והמזמין ילדים להתעללות ובאחד הימים הופך להיות גיבור השכונה ומקבל פרס מן המשטרה על הצילו ילדה משריפה.

אברהמי המפגר שבסיפור, מוכר לכולנו וגם לילדים. גם העובדות הכלליות שבסיפור (רתיעה, חרדות ההורים, התעללות ואי הבנת הסביבה) מוכרות היטב. בשל כל אלה יקר הסיפור הזה מפני ויכול להיות גורם מזמין מצויין לטיפול בנושא דומה בכיתות.

כבר אמרתי שגם בסיפורים האחרים עולות בעיותיהם של חריגים בחברתם בצורה אמיתית ולא מתוקה ולכן ראוי להם למורים להכיר את הסיפורים, כדי להשתמש בהם לתועלת כולנו.

מכיוון שהגיבורים ברובם הם מוכי-גורל יכול הספר הזה למלא תפקיד חשוב בעבודה הטיפולית בבתי-הספר (בכתות-טיפוליות), בבתי-ספר מיוחדים לנוער ובמורסדות לטיפול נפשי בצעירים.

לכיתות הנמוכות

בספר סיפורים מחורזים ומאויירים המזכירים את סגנון הקומיקס. נמצא תיאור מצבים מביכים שנתקל בהם ילד צעיר במגעיו עם עולם המבוגרים ובסביבתו הקרובה. היכרות טובה עם עולמו של הילד בגיל הגן ניכרת מן הסיפורים. האיורים משלימים את הטקסט.

לספר מטרה אחת והיא הפגת הפחד מפני רופא השיניים וסילוק המיסתורין מדמותו וממעשיו. הספר דידיאקטי מובן הק, הסיפור, העיצוב והתמונות היפות כולם משועבדים למטרה זו ואכן המטרה מושגת.

רותי אוהבת מאד את מעיל הפרווה הארוך והחם של סבתא. כשחלתה רותי לא עזר שום דבר להחלמתה, רק מעילה של סבתא, שבו נעטפה רותי והטיוול עם סבתא באויר האביבי השיבוה לאיתנה. הסיפור מאוייר בציורים חביבים.

עיקר הספר בתצלומים הנפלאים המספרים את סיפורו של יורם, שנמצא גור קטן בפתח ביתו. הסופרת הצליחה להעביר לקורא, במילים מעטות, את אהבת הילד לגור הכלבים, שמתחת הפגישה, השתעשעות וחלום קצר על גידולו, אכזבה עם

צרות, כתבה: נירה הראל, איורים: אורה איתן, הוצאת מסדה, 1981, 46 עמ'.

שיניים צוחקות, כתבה: תמר ברגמן, בית הוצאה כתר, 1980, מנוקד.

המעיל של סבתא, כתבה: מרים רות, איורים: יעקב עברי, הוצאת דביר, 1981, 20 עמ'.

יורם והגור הקטן, כתבה: מיכל סנונית, צילומים: מיכה בר-עם, הוצאת מסדה, 1981, 40 עמ'.

בואה של בעלת הגור והכלבה האם, והסיום המבטיח ליורם לקבל את הגור כאשר יגדל מעט. הצילומים הגדולים מתאימים לגיל הרך וכן הטקסט הקצר.

זהו ספרה האחרון של אנדה ז"ל. יש בו כמו הד לשיריה הטובים. אנדה חוזרת על נושאים שונים: ילדים, בעלי-חיים, צמחים וכו'. הלשון ברורה, החריזה תקינה, הציורים חביבים מאד.

הספר מוגדר כספר חשיבה ומשחק ואכן סיפוריו ואיוריו משועבדים למטרה זו של פיתוח חשיבה וממלאים את תפקידם. מערכת השיקולים הוצעה על-ידי ד"ר אבימה לומברד מהאוניברסיטה העברית.

רשימות על בעלי-חיים, ביתר דיוק מפגש של בני אדם עם בעלי-חיים, שהם ברובם קטנים: צפרדע, תיקן, עש, תולעת, עכביש ועוד. התיאור שלהם חי ולבבי ומוסר לנו לא רק אינפורמציה על חייהם אלא בעיקר את החוויה שבהכרת העולם שסביבנו ובגילוי דברים שלא הכרנו קודם.

הסיפור הוא סאטירה שהרקע שלה הוא הודו הרחוקה. זוהי אנדה על זאדיג החכם שמשלם קנס עבור חכמתו, בין אם הוא מגלה אותה ובין אם מסתירה. ההסבר שלו איך ידע פרטים על כלבת המלכה וסוס המלך מזכיר את הסברי שרלוק הולמס — כיצד הגיע למסקנותיו. שפה קשה במקצת, אך האנדה יפה. הציורים אכסוטיים ועשויים להכניס את הילד הקורא לעולם זר וקסום.

סיפור על דמויות בדויות החיות בשולי ישוב על-יד שדה. למערכת היחסים המתפתחת ביניהם, לדרך ראייתם את המרכיבים של המציאות הקונקרטיה ולהערכתם את הסובב יש חוקיות המתגלה לקורא המבוגר ואילו הקורא הילד לומד באמצעותה לבחון מחדש ולהעריך ערכים ראשוניים בעבודה, ידירות, זכות הפרט לחירות, זוהי פרוזה רגישה מאד, שלשונה עשירה אך קומוניקטיבית. הספר מלווה איורים יפים. מתאים גם לגדולים יותר.

על מה תודה? כתבה: אנדה אמיר-פינקרפלד, איורים: תרצה טנא, הוצאת דביר, 1981, 66 עמ'.

העיר על ארבע, כתב: מיכאל גרעין, איורים: ליאורה קולטין, הוצאת כתר, 1980, 95 עמ'.

מה עושים החרדונים, כתב: פנחס אמיתי, איורים: גיורא כרמי, הוצאת מסדה, 1980, 129 עמ'.

הכלב והסוס, כתב: וול-סיה, תרגם: ק. א. ברתיני, איורים: קלק, הוצאת עם עובד, 1981.

הבית בין הגבעולים, כתבה: חיה שנהב, איורים: יקי קאופמן, הוצאת מסדה, 1981, 62 עמ'.

לכיתות הבינוניות

סיפורים קצרים, מעין אגדות שרובן נרשמו על-ידי המחבר מפי השייך אבו שלבאיה. הסיפורים משלבים דמיון ומציאות היסטורית ועכשווית מחיי הערבים, הבדווים, מנהגיהם, אמונותיהם ותולדותיהם כגון: הכנסת אורחים, נקמת דם, סיפורי-עם מפי השייך, ברית ידידות ועוד. מושגים רבים מחיי בני המדבר מוסברים בספר. מודגש הקשר העתיק בין היהודים לערבים עוד מתקופת אברהם אבינו — אביהם, וכן קשר הערבים לארץ — לגליל ולנגב. בכוחם של הסיפורים המעניינים לקרב את הקורא לעולם של המוסלמים בכלל ובני המדבר בפרט ולסייע בהבנת דברים הנלמדים בבית-הספר.

צרו סיפורים על ילדים, המשקפים קטעים חשובים בהיסטוריה של יהודי ארץ-ישראל והגולה בשתי עשרות השנים האחרונות. לכל סיפור הקדמה קצרה המציגה את הרקע שעליו מתרחשת העלילה. חלקם של הסיפורים מעניינים ומהימנים, אחרים היסוד הדיקטטי שולט בהם.

הספר כתוב בצורת יומן. בראש כל סיפור מצוין היום בשבוע בו נכתב. הילי וענת אחותה זכות סוף סוף בכלבה. הסיפור מתאר את התפתחותה וחוכמתה של הכלבה פילי, הקשר עם בני משפחתה של הילי, דרך הטיפול בה ומערכת יחסי המשפחה הנוצרים סביבה, הספר מורכב מאפיזודות מהימנות ומעניינות לקריאה.

בספר חמשה-עשר שירים-תרוזים, כל שיר נושא הוא דמות מן התנ"כ "כשהיו ילדים וילדות". הרעיון לתאר דמויות מן התנ"כ בילדותם, מרחיב את דמיון הילד, עושה את הדמות חיה יותר מעבר לענני הדורות, מחביבה על הקורא ומעמיק אותה. אבל יש סיכון בכך שמשורר מכניס בדבריו גם רעיונות משלו, שלא תמיד עולים בקנה אחד עם המסופר במקרא או ברוח.

כמה מן הדמויות בספר הן מן המפורסמות כגון: "הילדה רבקה", "שמשון הילד", דוד הרועה, יונה וויזתא. וכמה ידועות פחות. הילד עילם הנער גרשם ועוד. המשוררת האי-

המדבר **בוּעַר**, כתב: אורי שטנדל, איורים: מעין שריג, הוצאת אלישר, 48 עמ'.

רלב אש, כתבה: ימימה אבידרי-טשרנוביץ, איורים: רים: אבא פניכל, הוצאת ברונפמן, 1979, 78 עמ'.

פילי והילי, כתבה: אמיר רה ברזילי, איורים: גיורא כרמי, הוצאת כתר, 1981, 137 עמ', מגוקד.

הילד עילם, היונה והמבול, כתבה: אלה אמיתן, איורים: בינה גבירץ, הוצאת דביר, 1980, 31 עמ'.

רה רגע בילדותן של הדמויות הן על פי המדרש והן על פי דמיונה או הבנתה את הפסיכולוגיה של האישיות או המרע המרכזי. הספר אסתטי בצורתו והאיורים נעימים לעין.

סיפור מדע בדיוני על נער ונערה היוצרים קשר עם הרובוטים הכנעאידים, שהם בני תרבות קדומה שכלתה מן העולם לפני עשרות אלפי שנים. בעזרת תכונות פאראפסיכולוגיות של קריאת מחשבות ומכשירים משוכללים של בני התרבות הקדומה נוצח צוות המדענים הניאונאצים וסוכלה מזימתם. אוהבי סיפורי מדע בדיוני עשויים למצוא בספר ענין.

לכיתות הגבוהות

סיפורו של ילד עירוני בשנות הארבעים. בן-יחיד המטופל יתר על המידה על-ידי אמו שמרוב איסורים ואזהרות מוצא עצמו שונה מהילדים האחרים: משועמם, חרד, ולעיתים אינו יודע כיצד לנהוג. בגרעין העלילה יחסים מדומים עם בת כיתה המלווים אינמים של חבורת בנים. הסיפור מסופר היטב והקורא המבוגר עשוי לקרוא בהבנה ולגלות יחס של חמלה כלפי הגיבור.

ספר על נושא חשוב ומעניין: מסע האוניה טייגר היל ב-1939 ערב מלחמת העולם השנייה. באוניה עולים מאירופה ושליחי המוסד לעליה ב'. הספר עוסק בתיאור העולים והצברים הבאים להצילם, בעיית הסרטיפיקטים, תנאי נסייעה קשים ביותר, וההגעה לחוף המולדת בחשכת ליל.

מספריו המאוחרים של מיינרד, זהו סיפורה של ספינה קטנה שמטען הזהב שבה נשדד ונוסעותיה היפות נחטפו. חלק זה של הספר מרתק החלק האחר המתאר את הנוסעים וקשריהם עם קציני הפריגטה שבאו להצילם והתאורים על קליפורניה בתקופת "הבהלה לזהב" מפיג את המתת. הקורא שלא התנסה בקריאת ספרי נוער מהנמאה התשע-עשרה ומצפה להרפתקה ולספר מותח — יתאכזב.

סדרות הכנעאידים, כתב: מוטי בן-ינאי, איורים: מרים בן-ינאי, הוצאת מסדה, 1981, 118 עמ'.

ילד מוב, כתב: אורי ברנר שטיין, איורים: עליזה שק, הקיבוץ המאוחד, 1981, 95 עמ'.

מסע טייגר היל, כתבה: מלכה בן-שחר, הוצאת מלוא, 1980, 105 עמ'.

ספינה במצוקה, כתב: חומס מיינרד, תרגמה: דליה למדני איורים: ברודנה שוורץ, כתר, 1981, 206 עמ'.

נתקבלו במערכת

1. אבידר-טשרנוביץ ימימה, **רכב אש**, אייר: אבא פניכל, הוצאת ליכטנפלד (ברונפמן) 1979, 78 עמ', מנוקד.
2. אורלב אורי, **האי ברחוב הציפורים**, ציירה: אורה איתן, בית הוצאה כתר 1981, 156 עמ'.
3. אמיתן אלה, **הילד עולם היונה והמבול**, ציירה: בינה גבירץ, הוצאת דביר 30 עמ', מנוקד.
4. בלום הלית, **איך לא קר לגלים**, צייר: רוברט נדלר, בית הוצאה כתר 1981, מנוקד.
5. בן-שחר רנה, **יש לי צל משוגע**, ציירה: איה שמואלי, הוצאת יבנה 1981, מנוקד.
6. ברגמן תמר, **שיניים צוחקות**, איירה: אלישבע געש, צילם: רפי מגנס, בית הוצאה כתר 1980, מנוקד.
7. ברזילי אמירה, **פילי והילי**, צייר: גיורא כרמי, בית הוצאה כתר, 1981, 137 עמ', מנוקד.
8. גרעין מיכאל, **העיר על ארבע**, ציירה: ליאורה קולטון, בית הוצאה כתר 1980, מנוקד.
9. הופרט שמואל, **סיפורי יודים**, אייר: יוני בן-שלום, הוצאת ספרית פועלים 1981, 75 עמ'.
10. הראל נירה, **צרות**, איירה: אורה איתן, הוצאת מסדה 1980, 47 עמ', מנוקד.
11. הראל נירה, **סיפורי הבית המשותף**, צייר: מישל קישקה, בית הוצאה כתר 1981, 96 עמ', מנוקד.
12. זרחי נורית, **אם את לא יכולה לדבר יפה — תשתקי**, צייר: יחזקאל קמחי, ספרית-פועלים 1981, 74 עמ'.
13. טנא בנימין, **ידיד בצרה**, ציירה: רות צרפתי, עס-עובד 1981, 151 עמ'.
14. עוגן צפירה, **הסוד של רחלי ואלה**, צייר: יעקב גוטרמן, הוצאת רשפים 1981, 159 עמ'.
15. פינקרפלד-עמיר אנדה, **על מה תודה**, ציירה: תרצה טנאי, הוצאת דביר תשמ"א, 64 עמ', מנוקד.
16. פרץ שלום יואל, **סימני דרך**, צייר: אבא פניכל, הוצאת הקיבוץ המאוחד תשמ"א, 98 עמ'.
17. רוך-פדר גלילה, **באור ובסתר**, סיפורו של זאב ז'בוטינסקי, הוצאת אלישר 1981, 220 עמ'.
18. רות מרים, **המעיל של סבתא**, אייר: יעקב עברי, הוצאת רשפים 1981, 39 עמ', מנוקד.

הספר הוא רומן לבני הנעורים המספר את תולדות זאב ז'בוטינסקי בין השנים 1886—1914. מסופר על מות אביו, מאבק האם להקנות לבנה השכלה, ילדות באודיסה, שנות בית הספר ותחילת דרכו כעיתונאי. הספר מבוסס על כתבי זאב ז'בוטינסקי. אהבתו לאשתו (בעתיד) ופרשיות נוספות בחייו מתוארות ברגישות ובצורה מעניינת. בספר שגיאות רבות שיש לתקן.

סיפורים שבמרכזם הווי ילדות בצפת בראשית המאה. בכיש-רון ספרותי רב מתוארים היים של עוני, פחדים, לימודים בחדר רוויים אמונות טפלות, התאכזרות של המלמד ולימוד מיוסר, בד בבד עם תיאור, החיים בעולמם קשה-היום של המבוגרים והנערים מתוארים גם מעשי שובבות ושמחת-חיים.

סיפור בעל יסוד אוטוביוגרפי מובהק על נערה בראשית גיל ההתבגרות החיה בבית השרוי במצוקה. אביה מת, המשפחה עקרה לקיבוץ ושבה למושבה, האם נישאת לאדם החולה בשיתוק ומשועבד לנושים. בתוך זכרונות של מצוקה והוויה של חולי ומחסור האם מתפקדת כאם וכמורה, האחות הגדולה מתעלמת מהכל ואילו הגיבורה חיה ברגישות את שעות הסבל והחרדה כשהיא כמעט אינה מצליחה ליהנות מנעוריה. הספר כתוב באינטנסיביות רבה. הוא מעיק ואולי אף מדכא, אך מציג התמודדות עם המצוקה המעוררת כבוד.

קובץ סיפורים עירוניים המציגים גלריה מגוונת של אנשים, החל בילדים קטנים וכלה בזקנים ישישים, אנשים בעלי מקצועות שונים בעלי השכלה ומעמד שונים ובני עדות שונות. הסיפורים מעניינים, כתובים בלשון קולחת ומעלים בעיות יומיומיות של אנשים שונים: תלמידי בית ספר, ילדי רחוב, ילדים חריגים, הורים, זקנים וכו'.

באור ובסתר, כתבה: גלי-לה רוך-פדר, הוצאת אל-ישר, 1981, 223 עמ'.

סיפורים, מסיפורי צפת, כתב: מרדכי חן, איורים: פיה, הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1980, 105 עמ'.

אם את לא יכולה לדבר יפה — תשתקי, כתבה: נורית זרחי, איורים: יחזקאל קמחי, ספרית פועלים, 1981, 74 עמ'.

הסוד של רחלי ואלה, כתבה: צפריה עוגן (קטיני-סקי), איורים: יעקב גוטרמן, הוצאת רשפים, 1981, 159 עמ'.

ה ת ו כ ן

עיון ומחקר

- 1 דמות המתבגר בספרותנו לנוער — גרשון ברגסון
 14 על טון הדובר בספרות למתבגרים — ד"ר מירי ברוך
 19 ספר לכל גיל — מרים רות
 24 על שני שירים ותרשים אחד — אמירה ברזילי
 27 ההרורים על תיאטרון ילדים וספרות ילדים — ירדנה הדס

לקראת יום השואה

- 30 השואה כרקע לספר הרפתקאות — שמואל ברגסון
 33 השואה בספרים לילדים ולנוער — מאיר ווייל

דמויות

- 37 יעקב פיכמן במלאת 100 שנים למותו — ד"ר אוריאל אופק

ספרים לגדולים על ספרים לקטנים

- 42 על גלגולן של אגדות — לאה חובב

ביקורת

- מבט ראשון: 1. אדם ועולמו; 2. אמא מבולבלת; 3. סיפורי
 46 הבית המשותף; 4. זרעים של חלומות — ג' ב'
 50 יומן נעורים — צפרירה גר
 52 הסיפור של רחלי וגלי — הרצליה רז
 54 ממדף הספרים
 59 נתקבלו במערכת
 60 התוכן באנגלית

SIFRUT YELADIM VANOAR
 JOURNAL FOR CHILDREN'S AND YOUTH LITERATURE

December 1981, Vol. VIII, No. 2 (30)

18 King David St.

ISSN 0334-276X

Jerusalem, Israel

Editor; G. BERGSON

CONTENTS

Study and Research

- The image of the adolescent in our youth literature G. Bergson 1
 About the tune of the speaker in literature for adolescents Dr. Miry Baruch 14
 A book for every age Miryam Rot 19
 About two poems and one sketch Amira Barzily 24
 Reflections about theatre and literature for children Yarden Hadas 27

Toward the Holocaust day

- The Holocaust as the background of an adventure book Szmuel Bergson 30
 The Holocaust in books for children and youth Mair Veil 33

personalities

- Yaacov Fichman, a hundredth birthday Dr. Uriel Ofek 37

Books for adults about children books

- About Uriel Ofek's Folk tales and their versions Lea Hovav 42

Reviews

- At First Sight: 1. Man and his world, 2. A confused mother, 3. The stories of an apartment house. 4. Seeds of dreams G. Bergson 45
 A diary of a youngster Zafira Gar 50
 The story of Racheli and Gali Herzlia Raz 52

From the Bookshelf

- An Annotated List for the Lower Middle and Upper Grades 54
 59